

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Historie těžby uranu v příbramském regionu

Michal Solnický

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Historie těžby uranu v příbramském regionu

Michal Solnický

Vedoucí práce:

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji

PhDr. Lukášovi Novotnému, Ph.D. za odborné rady, připomínky a vedení práce. Také děkuji pracovníkům Státního okresního archivu v Příbrami a Archivu Diamo, s. p. Příbram, především ing. Evě Zemkové, za ochotnou pomoc.

1. Obsah	
2. ÚVOD.....	7
3. URAN JAKO KLÍČOVÁ STRATEGICKÁ SUROVINA.....	12
3.1 Sovětský zájem o československý uran.....	12
3.2 Vyjednávání československo-sovětské smlouvy.....	14
3.3 Dohoda z 23. listopadu 1945	17
3.4 Masarykův projev v OSN	20
4. TĚŽEBNÍ PLÁNY A SPRÁVA URANOVÉHO PRŮMYSLU	22
4.1 Ekonomické hledisko těžby uranu.....	22
4.2 Průzkum v Československu a těžební plány.....	26
4.3 Správa uranových dolů	31
5. VÝVOJ URANOVÉHO PRŮMYSLU NA PŘÍBRAMSKU	35
5.1 Historie hornictví na Příbramsku	35
5.2 Charakteristika příbramského rudního rajónu	39
5.3 Průzkumné práce a zakládání šachet.....	41
5.4 Padesátá a šedesátá léta 20. století.....	43
5.5 Srpen 1968 a události v Příbrami.....	46
5.6 Uranové doly v časech normalizace	49
5.7 Polistopadové období.....	50
6. PRACOVNÍ TÁBORY PŘI URANOVÝCH DOLECH.....	52
6.1 Získávání pracovních sil pro uranové doly.....	52
6.2 Struktura táborů nucených prací a nápravně pracovních táborů ..	56
6.3 Vznik a vývoj tábora Vojna.....	60
6.4 Stávka a útěky na táboře Vojna	63
6.5 Závěrečná fáze pracovních táborů.....	65
7. POZITIVA A NEGATIVA SPJATÁ S TĚŽBOU URANU.....	67
7.1 Výstavba města.....	67
7.2 Zdravotní rizika spojená s těžbou	72
7.3 Ekologické škody a jejich likvidace	76

8. ZÁVĚR.....	80
9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	83
9.1 Prameny:.....	83
9.2 Literatura:.....	83
10. RESUMÉ	87
11. PŘÍLOHY	88

2. Úvod

Vynález atomové bomby vytvořil z uranové rudy klíčovou strategickou surovinu. Objev této rudy v okolí Příbrami měl zásadní dopad na další vývoj města. Důsledkem omezeného množství uranových ložisek ve východním bloku totiž proběhlo Sověty zaštitěné rychlé budování celého uranového průmyslu a s tím také související výstavba města. Došlo k značnému nárůstu počtu obyvatel, budovala se sídliště, infrastruktura apod.. Uranová ruda se na Příbramsku těžila od roku 1948 do roku 1991 a doly po celou dobu existence zaměstnávaly vysoký počet pracovníků. Na druhou stranu však těžba nepřinesla jen pozitivní rozvoj, ale také řadu negativních jevů. Z nich je nutné připomenout zejména to, že se na těžbě velkou měrou podíleli političtí vězni, kteří byli na Příbramsku drženi v táborech Vojna a Bytíz. Těžba uranu měla také velmi negativní dopady na životní prostředí, neboť zejména v počátečním období se této problematice nevěnovala téměř žádná pozornost.

Uranový průmysl zásadním způsobem ovlivnil charakter celého regionu. Předkládaná diplomová práce si jako cíl klade analýzu historického vývoje uranového průmyslu na Příbramsku, přičemž by se na základě porovnání pozitiv a negativ spjatých s těžbou mělo dojít ke zhodnocení, zda těžba uranové rudy byla pro region přínosem či nikoliv. Práce se zabývá celým obdobím těžby uranu na Příbramsku, jsou však zmíněny také další důležité historické momenty, které tuto těžbu zásadním způsobem ovlivnily. Oblastí, jež se věnuje největší pozornost, je samozřejmě příbramský region, ale protože lokality, ve kterých se těžil uran, byly během svého vývoje více či méně provázány, nelze se soustředit striktně jen na tuto oblast. Provázanost uranového průmyslu dosahovala největší míry zejména v počátcích těžby, kdy jako centrum uranového průmyslu fungoval Jáchymov. Na Jáchymovsku se rozhodovalo prakticky o veškerém dění v tomto těžebním odvětví, proto

se tato práce zabývá i vazbami mezi příbramským a jáchymovským regionem.

Práce se dělí na pět základních částí, které se skládají z jednotlivých podkapitol. V počáteční kapitole je věnována pozornost československé těžbě uranu obecně. Aby totiž bylo možné pochopit vývoj na Příbramsku, je nutné mít povědomí o celkové situaci kolem uranového průmyslu a také zasadit prezentované události do kontextu dané doby. Proto se předkládaná diplomová práce nejprve zabývá sovětským zájmem o československý uran, který měl v souvislosti se situací po druhé světové válce určující charakter pro další vývoj těžby uranu. V podkapitolách první části práce je podrobně zachyceno složité československo-sovětské vyjednávání o podmínkách těžby a dovozu uranové rudy, které nakonec 23. listopadu 1945 vyústilo v podpis mezinárodní dohody. Pro vyjednávání se Sověty znamenal jisté znejistění projev Jana Masaryka na zasedání Valného shromáždění OSN, kterému je také věnována krátká pozornost. První kapitola by měla poskytnout odpovědi na to, jaké možnosti mělo Československo po druhé světové válce ohledně obchodu s uranovou rudou, případně zda se mohlo nějakým způsobem vyhnout podpisu smlouvy se SSSR.

Druhá kapitola analyzuje ekonomickou výhodnost těžby uranu pro Československo, prezentuje těžební plány, se kterými vedení československého uranového průmyslu kalkulovalo, a v neposlední řadě se zde předkládá co možná nejjednodušší vysvětlení vývoje správy uranových dolů. Tato podkapitola umožňuje lepší orientaci v názvech struktur vedení československého průmyslu, které se mnohokrát nejrůznějšími způsoby změnilo. Druhá kapitola by měla zodpovědět otázku, zda se těžební a ekonomické plány projeví ve výsledku pro Československo jako výhodné či nikoliv.

Následující kapitola již chronologicky analyzuje samotný průběh těžby uranové rudy na příbramském ložisku. Nejprve je stručně vylíčena hornická historie regionu, neboť měla nemalý vliv na rozvíjející se

uranovou těžbu. Rudní hornictví totiž na Příbramsku fungovalo paralelně s uranovým, kterému zejména zpočátku poskytlo vydatnou podporu a mnohdy i institucionální zaštitění. V této kapitole se také geograficky a geologicky vymezuje těžný uranový rajón a jsou uvedeny různé statistiky umožňující porovnání s jinými lokalitami. Další podkapitoly zachycují průběh průzkumu na Příbramsku, zakládání prvních šachet, konjunkturu padesátých let, události spjaté s rokem 1968, změny v období normalizace, až po procesy ukončení těžby v devadesátých letech 20. století. Kapitola by měla přispět k hodnocení vlivu uranového průmyslu na vývoj příbramského regionu.

Jak již bylo zmíněno výše, těžba uranové rudy souvisela také neodmyslitelně s tábory nucených prací, respektive nápravně pracovními tábory. Právě těmto táborům se věnuje další z kapitol. Časovým vymezením sice působení nesvobodných pracovních sil vychází před mnohá již zmíněná témata, ale pro lepší přehlednost a plynulost textu je jim věnována samostatná kapitola. Pozornost se obrací jak na strukturu táborů a získávání pracovních sil obecně, tak poté konkrétněji na poměry v táborech na Příbramsku. Část práce věnující se působení nesvobodných pracovních sil by měla přinést odpověď na to, zda vznik a fungování pracovních táborů bylo jen nevyhnutelným řešením nedostatku pracovníků v uranovém průmyslu.

Poslední část práce se zabývá dalšími faktory, které jsou s uranovým průmyslem neodmyslitelně spjaty. Jedná se jednak o výstavbu města, které díky uranovým dolům zaznamenalo nebývalý rozvoj. Na druhou stranu jsou zde faktory výrazně záporné, jako značné negativní dopady těžby uranu na zdraví pracovníků, nebo napáchané ekologické škody a jejich velmi obtížná likvidace. Právě komparace těchto jevů spjatých s těžbou by měla napomoci v hodnocení, zda byl uranový průmysl pro region přínosný.

Jako důležitý zdroj pro zpracování této práce posloužily archivní prameny, které jsou dostupné ve Státním okresním archivu Příbram a především v archivu Diamo, s. p. Příbram. Jako přínos předkládané diplomové práce lze brát to, že velké množství z těchto archivních pramenů se dočkalo odtajnění teprve v nedávné době, takže informace, které poskytují, nebyly často ještě v žádné odborné publikaci zachyceny. Archiv Diamo, s. p. Příbram umožňuje mimo jiné prostudování zápisů ze schůzí československo-sovětské komise, která měla po podpisu dohody z 23. listopadu 1945 rozhodující slovo prakticky ve všech oblastech těžby uranu.

Jelikož se prezentovaný text zabývá v podstatě regionální historií, tak k jeho zpracování postačují téměř výlučně česky psané publikace. Česká odborná literatura však příbramskému uranovému ložisku z hlediska jeho historického vývoje nevěnuje přílišnou pozornost. Vydané publikace se zaměřují spíše na specifičnost tohoto ložiska z hlediska geologického či technologického. Ostatní literatura naopak odvrací pozornost od samotného procesu těžby a více se soustředí na fenomén pracovních táborů. Studií, které se zabývají působením nedobrovolných pracovních sil při uranových dolech, existuje v českém prostředí značné množství, takže poskytují dostatek informací k vypracování kapitoly přibližující život v trestaneckých táborech. Zásadními z těchto děl jsou především studie Františka Bártíka *Tábor Vojna: Ve světle vzpomínek bývalých vězňů* a Jiřího Majera *Vězeňský tábor Vojna (1951–1961) ve svědectví politických vězňů*.

Výjimku, která se pokouší o zachycení celkového vývoje těžby uranu na Příbramsku včetně vlivu na rozvoj města, představuje *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost Vladimíra Valenty* z roku 1995. Valentovo dílo, které posloužilo jako cenný podklad pro sepsání této diplomové práce, však nebylo vydáno, ale je dostupné ve Státním okresním archivu Příbram. Jako další klíčové zdroje k sepsání diplomové práce zabývající se tématem uranového průmyslu

posloužily zejména knihy Karla Kaplana a Vladimíra Pacla *Tajný prostor Jáchymov* a Františka Lepky *Český uran: Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945–2002*. Jak již napovídá název, publikace Kaplana a Pacla se věnuje spíše jáchymovské těžební oblasti, ale v knize jsou především nastíněny celkové poměry v počátcích československého uranového průmyslu. Také je zde podrobně analyzováno vyjednávání československých a sovětských představitelů ohledně těžby a vývozu uranu. Monografie Františka Lepky zachycuje celkový vývoj československého uranového průmyslu od jeho počátky, až do roku 2002, přičemž se dotýká např. i vlivu těžby na životní prostředí apod.

Pro kapitoly zabývající se historií města Příbrami představují cenný zdroj práce Josefa Velfla *Příbram a Příbram v průběhu staletí*. K zachycení událostí kolem roku 1968 je v předkládaném textu hojně využitý životopis bývalého ředitele Jáchymovských dolů Karla Bočka s názvem *Ani gram uranu okupantům!*, který kromě zmíněných událostí roku 1968 poskytuje i řadu další cenných informací, které se týkají uranového průmyslu.

3. Uran jako klíčová strategická surovina

3.1 Sovětský zájem o československý uran

Klíčovou úlohu uranu ve zbrojním průmyslu jasně prokázala kapitulace Japonska v roce 1945. K urychlení této kapitulace totiž bezesporu přispělo svržení atomových bomb na města Hirošimu a Nagasaki, kdy se jasně ukázalo, jak silnou zbraní USA disponují. Zatímco většina světa se po skončení druhé světové války snažila o dosažení trvalého míru, v Kremlu se plánovala další válka, která by na celém světě přinesla konečné vítězství jeho politiky. Ze zbraní vynalezených v průběhu poslední války měla mít v dalších konfliktech rozhodující vliv zejména atomová bomba. Sověti sice zatím tuto bombu neměli, ale dobře věděli, že základní surovinou pro její výrobu je uranová ruda. Jejich prioritním zájmem tak bylo získat dostatek této strategické suroviny.¹

Odhady jaderných fyziků a vojenských odborníků předpokládali, že k úspěšnému nukleárnímu výzkumu a následným ověřovacím pokusům je nutné mít k dispozici alespoň 1000 tun uranu.² Toto množství si během druhé světové války mohly bezproblémově zajistit pouze Spojené státy. Sověti takové možnosti neměli, byly známy jen indicie uranu u Tabošaru v Tádžikistánu. Ze socialistických států se krátce po válce vědělo o významnějších uranových ložiscích v Bulharsku a NDR. Jediná konkrétní příležitost, jak ve své sféře vlivu okamžitě získat uran, představoval pro Sovětský svaz Jáchymov, kde se v této době těžilo menší množství uranové rudy pro výrobu pestrých uranových barev a radia pro lékařské účely.³

¹ KAŠPÁREK, Jiří, *Soviet Russia and Czechslovakia's Uranium*. In: *The Russian Review* 11, 1952, 2, s. 97.

² Hlavním produktem těžby není uranová ruda, nýbrž z ní vyráběný uran a zejména jeho izotop ²³⁵U. Uran jako prvek obsahuje tři izotopy, z nichž lehce štěpitelný uran ²³⁵U tvoří jen malou část z celkového uranu (0,7 %). To znamená, že z 1 tuny uranu lze teoreticky získat jen 7 kg izotopu ²³⁵U. K výrobě jedné rozbušky termonukleární jaderné hlavice je zapotřebí přibližně 20 kg takto obohaceného uranu.

³ LEPKA, František, *Český uran. Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945–2002*, Liberec 2003, s. 6–21.

Jáchymov se nacházel v blízkosti demarkační linie probíhající územím ČSR. Americký vojenský inženýr Leslie Groves⁴ měl za úkol zabránit ostatním státům – a zejména Sovětskému svazu – získat uran pro svůj vlastní projekt. Groves se domníval, že SSSR nebude schopný z jáchymovských dolů získat dostatek uranové rudy. Zaměřil se proto na zamezení zisku uranu z jiných oblastí. Grovesovy odhady se ukázaly jako chybné, ale je pravdou, že v dubnu 1945 si Sověti kvůli nedostatku uranu skutečně dělali obavy. Zásoby zabavené v Německu a ČSR na konci druhé světové války byly sice použitelné, ale zdaleka ne dostačující. Sovětská vláda tehdy ještě nevěděla, jaké množství uranu bude východní Evropa schopná dodat. Existující ložiska sovětských geologové dosud příliš intenzivně neprozkoumali, navíc netušili, že další ložiska mohou nalézt na sovětském území.⁵

Faktem je, že nejen mezi komunisty, ale i v demokratických kruzích a mezi československými ekonomy se na počátku poválečného období počítalo s tím, že Sovětský svaz bude hrát přední roli v zahraničním obchodě Československa. Orientace na tuto mocnost se považovala za přirozenou. Uran nacházející se na Jáchymovsku byl surovinou, o niž měla Moskva eminentní zájem, který začala prosazovat způsobem sobě vlastním. Zde se jasně ukázal rozdíl vůči lehkověrnému postoji Spojených států, neboť ČSR zůstala v této souvislosti Washingtonem zcela bez povšimnutí. Sovětský svaz projevil mnohem větší pozornost. 20. srpna 1945 vznikl v Moskvě tzv. *Zvláštní výbor pro atomovou pumu*, jemuž stanul v čele Lavrentij Berija.⁶

Poválečná situace se v Jáchymově poměrně rychle normalizovala. K radikální změně došlo 26. srpna 1945, kdy do města přijela skupina vysokých sovětských důstojníků v čele s generálem Michajlovem. Složení

⁴ Leslie Groves se předtím významně podílel na projektu Manhattan.

⁵ HOLLOWAY, David, *Stalin and the Bomb. The Soviet Union and Atomic Energy 1939–1956*, New Haven, London 1994, s. 174–175.

⁶ MOULIS, Vladislav, *Podivné spojenectví. K Československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*, Praha 1996, s. 24–25.

skupiny naznačovalo mimořádný zájem SSSR o tuto oblast, a je pravděpodobné, že celou tuto akci inicioval právě *Zvláštní výbor pro atomovou bombu*. Sověti si prohlédli důlní díla a vyžádali si vzorky těžného uranu.⁷

Krátce po sovětské inspekci byli do Jáchymova vysláni špičkoví českoslovenští geologové, kteří měli pořídit zápis o perspektivách rudných žil pro tehdejšího ministra průmyslu Bohumila Laušmana. Ten chtěl být zřejmě o uranu nezávisle informován. První československou poválečnou vládu neovládali ještě plně komunisté a někteří ministři nebyli příznivě nakloněni bezvýhradnému exportu uranu do Sovětského svazu. 11. září 1945 však vojáci Rudé armády obsadili všechna tři důlní díla v Jáchymově. Vláda ČSR byla o událostech sice dobře informována, avšak předseda vlády Zdeněk Fierlinger instruoval místní vojenské úřady, aby nic nepodnikaly.⁸ Sovětské jednotky postupně obsazovaly zdejší doly, které neopustily ani po odchodu spojeneckých armád.⁹

3.2 Vyjednávání československo-sovětské smlouvy

Již v srpnu 1945 začala v Praze jednání ministerského předsedy Fierlingera se sovětským obchodním představitelem Bakulinem a plk. NKVD Alexandrovem o těžbě a dodávkách uranové rudy do Sovětského svazu. Důvody, pro které byl uran tak potřebný, sovětská strana netajila.¹⁰ Alexandrov mimo jiné prohlásil: *„Američané prohlásili projevem prezidenta Trumana, že atomová bomba se bude vyrábět jen u nich v Americe. Avšak totéž chtějí vyrábět v SSSR. Potřebují proto mobilizační energetickou zásobu uranu. Zásoba uranu musí být zpracována co nejdříve. A proto chtějí mít na to vliv... Uran je dnes nejdůležitější strategickou surovinou. Uprostřed Evropy je i skromné naleziště důležité... pokud se týká technické pohotovosti sovětské armády, jsou*

⁷ LEPKA, s. 7–8.

⁸ Tamtéž.

⁹ MOULIS, s. 24–25.

¹⁰ PLUSKAL, Oskar, *Poválečná historie jáchymovského uranu*, Praha 1998, s. 5.

*úplně soběstačné ve všech kovech. Nyní chtějí si připravit ze sovětského a československého uranu zrovna takovou pumu jako má Amerika. Proto je potřeba posuzovat návrh z hlediska vojenského a nikoliv obchodního.*¹¹

Dalším krokem ke smluvní dohodě bylo jednání z 19. září mezi Fierlingerem, Bakulinem a sovětským velvyslancem Zorinem. Sověti navrhli vytvoření československo-sovětské společnosti,¹² což odůvodňovali tím, že ČSR nebude schopna vlastními prostředky vytěžit dostatek rudy.¹³ Je zajímavé, jak se Sověti vždy snažili vzbudit zdání legality ohledně svých násilných aktů, jedním z nichž mělo být i zorganizování této společnosti. Moskva jako obvykle požadovala, aby se její návrh okamžitě přijal, ale československá vláda nesouhlasila. Jevilo se jako nevhodné a politicky nežádoucí organizovat takovou společnost v době, kdy v ČSR probíhalo znárodňování právě takovýchto společností. Sovětští zástupci však trvali na svém, a tak jednání uvízla na mrtvém bodě.¹⁴

Ochotu ČSR vyjít Sovětskému svazu vstříc v záležitosti dodávek uranu prokazuje fakt, že mu předalo své dosavadní zásoby. Bakulinův návrh sice mluvil o bezplatném předání uranové rudy vytěžené za války a rudy vytěžené už po válce za cenu výrobní, ale ohledně další přípravy dohody se o této věci nehovořilo. Bakulin pouze Fierlingerovi 19. října připomenul jeho souhlas s předáním 38 516 kg materiálu s radioaktivními prvky, který se nacházel v Příbrami. Fierlinger toto předání domluvil ještě tentýž den s ministrem zahraničního obchodu Hubertem Ripkou. Další předávání materiálu zařizovalo ministerstvo průmyslu se sovětskou obchodní společností *Torpredstvo*. 26. října vyhověl Laušman jejich žádosti a sovětské orgány převzaly 17–18 t uranových rud.¹⁵

¹¹ KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993, s. 9.

¹² Smlouva o založení obdobné společnosti byla 17. října 1945 podepsána mezi Sovětským svazem a Bulharskem. Na území pozdější NDR zabezpečovala těžbu uranu sovětská akciová společnost SAG Wizmut, která byla zřízena v roce 1947. Další smíšené společnosti vznikly i v Rumunsku, Maďarsku a Polsku. PLUSKAL, s. 7.

¹³ MOULIS, s. 25.

¹⁴ KAŠPÁREK, s. 99.

¹⁵ KAPLAN, PACL, s. 9.

Českoslovenští účastníci během vyjednání se sovětskou delegací pochopili, jak velkou důležitost Moskva přikládá těžbě uranu v ČSR. Sovětští odborníci sice odhadovali zásoby zdejší uranové rudy pouze asi na 1000 t, přesto pro ně nabyl Jáchymov zásadní důležitosti.¹⁶ Tyto zásoby měly mít zásadní roli v plánu na rozbití amerického monopolu atomové bomby. Pochopení velikosti sovětského zájmu ovlivnilo československé politiky při obnovených rozhovorech o dohodě. 6. října Bakulin předložil čtyři otázky k navrhované dohodě, které znovu odhalily úmysl Moskvy zcela podřídit těžbu v Jáchymově vlastním potřebám. Mimo jiné z nich totiž vyplývalo, že SSSR chce dostávat veškerou vytěženou rudu a také požaduje stálou kontrolu plnění plánů sovětskými zástupci.¹⁷

Už druhý den jednal o sovětském postoji v Sezimově ústí Fierlinger s prezidentem Benešem. Oba se shodli na tom, že pokud by se v určité formě Sovětům vyhovělo, mohlo by se dosáhnout kompenzací v jiných oblastech hospodářství a politiky. Fierlinger počítal se sovětskou pomocí při výstavbě naftových ložisek na Moravě a na Slovensku a eventuálním rozšíření území ČSR na úkor Rakouska tak, aby se plně zajistil průběh těžby v této lokalitě. Dále Fierlinger poukazoval, „že *potřebujeme blahovolné stanovisko Sovětského svazu při určování našich severních hranic /Ratibořsko, Hlubčicko a hlavně Kladsko/*“¹⁸. Do přípravy dohody o uranu tak vstoupil velmi nejistý politický prvek, kterým bylo využití ústupků Moskvě pro získání její podpory při prosazování územních nároků ČSR.¹⁹

Československá vláda se vrátila k jednání o zřízení těžební společnosti. Instruovala ambasádu v Moskvě, aby její zástupci intervenovali přímo u lidového komisaře zahraničí Molotova, kterému bylo vysvětleno, že je v ČSR politicky velmi obtížně obhajitelné vytvoření nové

¹⁶ TOMEK, Prokop, *Československý uran 1945–1989. Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu*, Praha 1999, s. 3.

¹⁷ KAPLAN, PAČL, s. 9–10.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

gigantické společnosti. Molotov po krátké diskusi uznal váhu těchto argumentů a požadavky stáhl. Věci prozatím zůstaly tak, jak byly a Jáchymov nadále existoval v ČSR jako sovětská enkláva.²⁰

Dne 4. listopadu Molotov přijal velvyslance Horáka a během jednání s ním odsouhlasil zřízení tzv. národního podniku, který by byl podřízen smíšené čtyřčlenné komisi. Stále ale přetrvávaly dva sporné body. Jednak to, že navrhovaná třicetiletá platnost dohody byla nezvykle dlouhá, dále pak požadavek ČSR, aby část vytěžené rudy nutné pro hospodářské a vědecké účely zůstávala na jejím území. Prezident Beneš požadoval dvacetileté trvání dohody. Trval také na druhém bodě, ačkoliv se Bakulin stavěl zásadně proti. Nakonec se vše vyřešilo kompromisem, který navrhl Fierlinger a jenž spočíval v tom, že o množství rudy, které zůstane v ČSR, bude rozhodovat československo-sovětská komise. Moskva tento návrh přijala, požádala pouze, aby prvních pět let část rudy pro ČSR nepřesahovala 10 % těžby, s čímž Beneš souhlasil.²¹

3.3 Dohoda z 23. listopadu 1945

Dne 23. listopadu 1945 se konala tajná schůze československé vlády, kde předseda vlády Fierlinger konstatoval, že proti obsahu návrhů dohody neměl nikdo námitek. Proto doporučil, aby vláda schválila dohodu s tím, že jde o dohodu svého druhu, která nikterak nezatěžuje finance republiky, ale naopak bude v její prospěch, takže není potřeba, aby ji projednávalo Národní shromáždění. Dále Fierlinger navrhl, aby za československou vládu podepsal dohodu ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka.²²

Souhlas československých politiků vedl k definitivnímu vyřešení problému se smlouvou. Řešení bylo sice jiné, než Moskva původně navrhovala, ale dozajista pro ni uspokojivé. K podepsání dohody došlo 23. listopadu 1945 a nesla název *O těžbě uranových rud v Českoslo-*

²⁰ KAŠPÁREK, s. 99.

²¹ KAPLAN, PAČL, s. 11–12.

²² KAPLAN, Karel, *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997, s. 160.

vensku a jejich dodávkách do Sovětského svazu.²³ Za Sovětský svaz dohodu podepsal zmocněnec sovětské vlády Bakulin.²⁴

Dohoda z 23. listopadu, jak se nakonec ukázalo, byla pro Československo značně nevýhodná, což se projevilo zejména v sovětském monopolu na odběr uranové rudy, v nestanovené kalkulaci ceny za uran, v obsazení klíčových funkcí sovětskými pracovníky a v neobvykle dlouhé době platnosti.²⁵ Dohoda patřila k jednomu z nejdůkladněji utajovaných dokumentů socialistického Československa.²⁶ Z existujících dvou českých podepsaných výtisků se zachoval jediný a plný text publikovali podle Pluskala teprve v roce 1993 Karel Kaplan a Vladimír Pecl v knize *Tajný prostor Jáchymov*.²⁷

Uranový průmysl se stal charakteristický izolací odborníků a utajováním nových poznatků. Mezi lidmi dodnes převládá názor, že toto zatajování vyplývalo ze snahy utajit informace o kvalitě a množství uranové rudy exportované do Sovětského svazu. To je ale jen část pravdy. Vládním a stranickým činitelům ale i řídicím funkcionářům uranového průmyslu vyhovovalo také tajení velmi špatných ekonomických výsledků tohoto rezortu. Místo zisku z exportu uranu totiž toto průmyslové odvětví pravidelně čerpalo milionové dotace ze státní pokladny. Důkazem je i to, že zatímco k prvnímu částečnému zveřejnění informací o našich uranových ložiscích došlo v roce 1969 (přednášky na sympoziu *Hornická Příbram ve vědě a technice*) a úplnějších informací v roce 1984 (vydání rozsáhlé publikace *Československá uranová ložiska*), souhrnné ekonomické údaje se úzkostlivě tajily až do roku 1989.²⁸

²³ MOULIS, s. 25.

²⁴ KAPLAN, *ČSR a SSSR*, s. 160.

²⁵ LEPKA, s. 11.

²⁶ Zajímavostí dohody bylo, že se v jejím textu vůbec neobjevilo slovo uran, pouze termíny radium a radioaktivní rudy a prvky. TOMEK, *Československý uran*, s. 4.

²⁷ PLUSKAL, s. 5.

²⁸ LEPKA, s. 19.

Československo-sovětská dohoda o uranu se skládala z osmi článků. Jejím praktickým důsledkem bylo zřízení národního podniku Jáchymovské doly se zvláštním režimem utajování a ochrany. V poválečném československém hospodářství se jednalo o první podnik, který pracoval na základě státního plánu.²⁹ Tak se zrodily základy československého uranového průmyslu, v úředních i obchodních jednáních označovaným krycím názvem *Chalupa* nebo *CH*.³⁰

Dohoda z 23. listopadu hrála klíčovou úlohu při budování uranového průmyslu na Příbramsku. Ačkoli zmiňovala konkrétně jen Jáchymov, vztahovala se její ustanovení i na všechna naleziště uranu v ČSR, která v době podpisu nebyla ještě známa.³¹ Největší úkoly byly přisouzeny československo-sovětské čtyřčlenné komisi, nazývané též *jáchymovská*, která byla až do roku 1955 rozhodujícím a řídicím orgánem uranového průmyslu. Této komisi příslušelo vydávat směrnice pro geologický průzkum, pro vyhledávání nalezišť uranu a pro dlouhodobé těžební plány.³²

Komise se měla scházet za účelem řešení naléhavých otázek nejméně jednou za měsíc. Ve vedení porad se měli střídát českoslovenští a sovětské členové komise, přičemž zápisy ze zasedání komise se vedly česky a rusky ve dvou exemplářích. Komise zasedala v Praze 8, v ulici Pod Hradbami 17.³³ Sovětská strana měla díky dohodě z 23. listopadu zajištěnou funkci technického ředitele n. p. Jáchymovské doly. Během prvních tří let se v této funkci vystřídali tři lidé. Výraznou pozici si vybudoval během roku 1947 ing. Ražev, vůči jehož působení měl ale silné námitky sovětský člen komise ing. Voločov.³⁴

²⁹ PLUSKAL, s. 7.

³⁰ KAPLAN, PAČL, s. 13.

³¹ TOMEK, *Československý*, s. 5.

³² KAPLAN, PAČL, s. 15–16.

³³ Pracovní postup komise, Praha, 22. 2. 1946, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

³⁴ PLUSKAL, s. 25.

3.4 Masarykův projev v OSN

Počátkem roku 1946 došlo k události, která vrhla stín na demokraty v československé vládě. V lednu se konalo zasedání Valného shromáždění OSN v Londýně, na němž vystoupil ministr zahraničí Jan Masaryk s významným projevem, v němž uvedl, že československý uran nebude nikdy použit jako dílo ničení a zkázy.³⁵ Masaryk doslova uvedl: *„Dovolte mi, abych před vámi se vší skromností, ale i s hlubokým přesvědčením vyslovil naději – že ani částičky uranu vyrobeného v ČSR, se nikdy neužije pro dílo ničení a zkázy ve velkém. My, českoslovenští občané chceme, aby naše rádium mělo právě opačné poslání – vytvářet, zaručovat a zvyšovat životní úroveň, abychom žili intenzivněji a s pocitem většího bezpečí. Tomu bychom chtěli věnovat své doly na rádium a prosíme vás abyste nám v tom pomohli.“*³⁶

Potlesk od sovětských představitelů byl pouze předstíraný. Obzvláště je muselo zaskočit Masarykovo interview s britským reportérem, ve kterém kladně odpověděl na otázku, zda je Československo ochotno povolit mezinárodní inspekci uranových dolů. Zorin se hned následující den ptal představitele pražské vlády, zda ministrova slova znamenají změnu její politiky.³⁷ 18. ledna 1946 se Masarykův projev řešil jako první bod schůze předsednictva vlády. Českoslovenští vládní politici londýnské vystoupení tvrdě kritizovali. Dle Jaroslava Stránského šlo o „*hrozná faux pax*“, Jan Šrámek poznamenal, „*že vypadáme před SSSR po projevu J. Masaryka velmi podivně*“, podle Klementa Gottwalda „*věc ohrožuje dobrý poměr státu k SSSR*“ a Zdeněk Fierlinger podotýkal, že Masaryk „*si musel být vědom toho, že atomové energie je využíváno v diplomatickém boji proti SSSR*“³⁸.

³⁵ MOULIS, s. 31–32.

³⁶ TOMÍČEK, Rudolf, *Těžba uranu v Horním Slavkově*, Sokolov 2000, s. 15.

³⁷ MOULIS, s. 31–32.

³⁸ KAPLAN, PAČL, s. 14.

Současně se hledali motivy Masarykova jednání. Stránský se domníval, že nejspíše zapomněl, že se o této věci nemá mluvit, zatímco Šrámek tvrdil, že Masaryk stojí mimo veškeré politické dění. Nelze však také vyloučit, že dohoda z 23. listopadu se fakticky rodila mimo ministerstvo zahraničí a že dodatky o jejím přísném utajení se schválily bez Masarykova vědomí.³⁹ Předsednictvo vlády poslalo ministři zahraničí depeši kritizující jeho postup. Masarykem kritika značně otřásla, dokonce nabízel svou rezignaci. Vláda mezitím pověřila jeho náměstka Clementise, aby informoval Zorina, že ČSR setrvává na předchozích ujednáních se Sovětským svazem. Celou tuto záležitost vládní představitelé před veřejností zatajili.⁴⁰

³⁹ Tamtéž, s. 14.

⁴⁰ MOULIS, s. 31–32.

4. Těžební plány a správa uranového průmyslu

4.1 Ekonomické hledisko těžby uranu

Dohoda z 23. listopadu určovala cenu, za kterou byla ruda prodávána do Sovětského svazu. Problém spočíval v tom, že se zrodila v době neznalosti skutečných zásob uranové rudy v ČSR. Vycházelo se z předpokladů nízkých zásoby a českoslovenští zástupci nevěděli nebo si neuvědomovali, o jakém nerostném bohatství rozhodují.⁴¹ Navíc se přesně nedefinovaly pojmy svéstojné náklady a normativní zisky, což se stalo předmětem sporů a vleklých jednání i po roce 1948.⁴²

Dne 15. dubna 1954 podepsali ministři zahraničního obchodu ČSR a SSSR Dvořák a Lošakov protokol o otevření zvláštních korunových účtů na vedení vzájemných dodávek a ostatních závazků. Také určili seznamy zboží, kterým Sověti hradili dodávky uranu. Jednalo se především o železnou rudu, barevné kovy, ropu a obilí. Zmíněné dodávky byly mimo oficiálně sjednanou dohodu.⁴³ K výhodnosti obchodu se Sovětským svazem Karel Kaplan dodává toto: „Cena neobsahovala [...] hodnotu rudy v zemi, nereagovala na světovou poptávku po uranu, naopak v době vzestupu poptávky cena za československou rudu klesala a to v důsledku snižování výrobních nákladů i ziskové přírážky.“⁴⁴

V roce 1955 podepsala ČSR se SSSR dohodu o pomoci při rozvoji mírového využívání jaderné energie a při vybudování Ústavu jaderného výzkumu, což mělo posloužit jako odpověď na americkou výzvu z roku 1953 *Atomy pro mír*.⁴⁵ Druhá polovina padesátých let přinesla zásadní změny na světový trh s uranem. Ve světovém měřítku došlo k výraznému poklesu těžby a také ke snížení jeho ceny. Příčina spočívala

⁴¹ KAPLAN, PAČL, s. 15–16.

⁴² BURSÍK, Tomáš, *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*, Praha 2009, s. 28.

⁴³ TOMEK, Československý, s. 6.

⁴⁴ KAPLAN, PAČL, s. 72.

⁴⁵ KOMÁREK, Arnošt, *Hlavní hybné momenty technického vývoje jaderné energetiky ve 20. století*. In: FOLTA, Jaroslav (ed.) *Česká technika na pozadí světového vývoje 1*, Praha 2004, s. 92.

v nahromadění dostatečných zásob uranu k výrobě jaderných hlavic. Krize měla dopad i na regulované ekonomiky zemí východního bloku. Sovětský svaz stupňoval tlak na dohodnuté podmínky s ČSR, ale ani československá strana nebyla kvůli klesajícímu zisku spokojena.⁴⁶ Politické byro ÚV KSČ se proto v situaci výrazného poklesu ceny uranu rozhodlo dne 19. srpna 1959 upravit zvláštní část pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství ČSR na léta 1959 a 1960, který nesl název *Výzkum a těžba radioaktivních surovin*. Úprava spočívala ve snížení plánovaného objemu těžby na úroveň roku 1958 s tím, že dojde ke zintenzivnění geologického průmyslu a zefektivnění práce.⁴⁷

Tyto snahy vyústily v rozhodnutí postupně v následujících dvou letech zlikvidovat těžební podniky v oblastech Horní Slavkov a Jáchymov. Sovětský svaz postupně končil s podporou československého uranového průmyslu. Například od 1. ledna 1961 se na nákladech na geologický průzkum podílel jen 50 % oproti předchozím 100 %. Dále se od tohoto roku již nechtěl podílet na investicích. Tyto změny znamenaly rizika výrobních návratů. V letech 1961–1965 se těžba stala z 50 % nerentabilní a ztráta podniku, která činila 3 miliardy Kč, se doplácela ze státního rozpočtu.⁴⁸ Na otázku, proč náklady na těžbu bohatších československých rud vysoko překračovaly světovou cenu, lze pravděpodobně odpovědět tím, že to bylo způsobeno nízkou technickou úrovní těžby a nedokonalou organizací a řízením výroby.⁴⁹

Až do šedesátých let, kdy už obě supervelmoci měly dostatek jaderných zbraní, mohly pro Československo uranové zásoby představovat značný zdroj zisku. Američané by rádi koupili každé množství a za vysoké ceny, Československo ovšem na export jinam než do SSSR nesmělo ani pomyslet. Na těžbě sice zprvu netratilo, protože Sověti platili veškeré vlastní náklady plus deset procent zisku, ale

⁴⁶ KAPLAN, PAČL, s. 73.

⁴⁷ TOMÍČEK, s. 16.

⁴⁸ TOMEK, *Československý*, s. 6–7.

výhodnost světového trhu pro ČSR neexistovala.⁵⁰ Karel Kaplan k tomu dodává: „Československo ‚darovalo‘ Sovětskému svazu svou zřejmě nejvzácnější ‚rudu v zemi‘ a zisk, který obdrželo, se podobal odměně za práci ve mzdě. Zaplatilo příliš vysokou daň za budování sovětské atomové velmoci.“⁵¹

Od rok 1958 se nabízela otázka, zda bude nadále pokračovat fungování československo-sovětské komise. Její postavení časem sláblo, což se projevilo například v tom, že jí odpadla role určování cen. O osudu komise jednal během následujícího roku československý ministr pro plánování Otakar Šimůnek se sovětským ministrem zahraničního obchodu Nikolajem Patoličevem, který doporučil komisi ponechat. I přes nesouhlas prezidenta Novotného se tak komise nadále zachovala. Její funkce se sice znatelně omezily, přesto nadále umožňovala Moskvě získávat přehled o československém uranovém průmyslu. Počet sovětských funkcionářů v tomto odvětví se od roku 1955 roku rapidně snižoval.⁵²

Ministr a předseda Státní plánovací komise Alois Indra předložil v říjnu 1962 návrh na prodloužení dohody z roku 1945, jejíž platnost měla končit v listopadu 1965. Ustanovila se přípravná komise,⁵³ jejíž činnost se završila 26. ledna 1964, kdy místopředseda vlády ČSR Šimůnek a náměstek předsedy vlády SSSR Lesečko podepsali protokol o prodloužení dohody z 23. listopadu 1945 na dalších 15 let. Podstatným bodem dohody bylo to, že ceny uranu se měly stanovit dle „zásady vzájemné výhodnosti“ zpravidla na 5 let a při jejich určování se mělo vycházet z principu pevných cen.⁵⁴

⁴⁹ KAPLAN, PAČL, s. 73.

⁵⁰ BOČEK, Karel, *Ani gram uranu okupantům!*, Praha 2005, s. 60–61.

⁵¹ KAPLAN, PAČL, s. 58.

⁵² Tamtéž, s. 26-30.

⁵³ Přípravná komise se skládala z těchto členů: místopředseda vlády Otakar Šimůnek, předseda SPK Alois Indra, člen československo-sovětské komise Otakar Pohl, ředitel Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin Arnošt Schindler, člen SPK Karel Houdek a ministr zahraničního obchodu František Hamoun.

⁵⁴ TOMEK, *Československý*, s. 7–8.

V šedesátých letech pokračovala krize, neboť světový zájem o uran výrazně poklesl, neboť zásob pro vojenské účely existoval již dostatek. Konjunkturu jaderné energetiky přinesla teprve sedmdesátá léta se svými ropnými krizemi. Těžba na Západě dosahovala tehdy výrazně nižší úrovně než běžná potřeba rozvíjející se jaderné energetiky. USA na rozdíl od SSSR omezily nákupy uranu pro vojenské účely, méně výnosné doly se zavíraly a světová cena uranu spadla pod patnáct dolarů za kilogram uranu. V tuto dobu se pro československo kontrakt se SSSR jevil jako poměrně výhodný, protože pevná smluvní cena o něco převyšovala cenu na světovém trhu.⁵⁵

Vzestup ceny uranu na světovém trhu dosáhl vrcholu v roce 1979: 113,8 USD za 1 kg uranového koncentrátu. Osmdesátá léta však znamenala opět prudký propad cen a československý uranový průmysl stagnoval. Přesto nebyla těžba omezována. Stát totiž nadále ochotně hradil hospodářské ztráty uranového průmyslu, které navíc ještě vzrostly poté, co Československý uranový průmysl (ČSUP) začal hradit geologický průzkum.⁵⁶

Při jednání v roce 1987 Sovětský svaz odmítl návrh ČSSR na společné podnikání při těžbě uranu kvůli ztrátovosti této činnosti. Na konci tohoto roku již ekonomická situace uranového průmyslu stala neúnosnou. Vláda proto navrhla postupné snižování státní dotace. Generální ředitelství ČSUP na to reagovalo snižováním nákladů urychlenou likvidací nerentabilních provozů. V lednu 1989 došlo v tichosti v Moskvě ke zrušení sovětského monopolu na československý uran. 11. května téhož roku pak předsednictvo vlády ČSSR usnesením č. 47 vyhlásilo útlumový program těžby. Vývoz 2400 t uranového koncentrátu v roce 1989 sice přinesl státnímu rozpočtu 940 milionů Kčs, současně se však uranovému průmyslu poskytla dotace 2296 milionů Kčs.⁵⁷

⁵⁵ BOČEK, s. 60–61.

⁵⁶ TOMEK, *Československý*, s. 8–9.

⁵⁷ Tamtéž.

Otázku, zda těžba a vývoz uranu byly či nebyly pro Československo ekonomicky výhodné, mohli odborníci zodpovědět až po roce 1989, kdy přestala platit řada zákazů a zábran. Výsledek nám ukazuje nejen nevýhodnost, ale dokonce i to, že úhrada za uran exportovaný do SSSR nestačila ani pokrýt výdaje na chod uranový průmysl. Státní dotace značně převyšovaly tržby, které nám Sovětský svaz za exportovaný uran platil. Obzvláště výrazné byly dotace v normalizačních letech, také kvůli odstraňování škod, které způsobila neuvážená a překotná těžba v okolí Stráže pod Ralskem.⁵⁸ Československý uranový průmysl obdržel v letech 1965 až 1990 ze státního rozpočtu dotaci ve výši 38,5 miliardy Kčs, z níž se však hradily i investice (výstavba sídlišť) a geologický průzkum.⁵⁹

Negativně se v ekonomické bilanci projevilo také to, že se v Československu těžil uran ve značných hloubkách. Zatímco ve světě není běžné těžit ve větší hloubce než 500 m, v Příbramském rudním rajonu se běžně dobývalo v hloubkách přesahujících 1000 m. Šachty v Československu se také často zakládaly vysoce neefektivně, neboť měly jen krátkou životnost. Dále se velmi nepříznivě projevila nadměrná zaměstnanost. Podle statistických propočtů by báňský resort s 30 000 zaměstnanci musel v tržní ekonomice plynule těžit 1,5 násobek dnešní celosvětové produkce uranu.⁶⁰

4.2 Průzkum v Československu a těžební plány

Po druhé světové válce panovaly v uranovém průmyslu velmi obtížné podmínky. Dokládají to i archivní materiály, které zmiňují, že k zajištění jáchymovského uranového ložiska chybělo v roce 1945 prakticky všechno. Nebyly potřebné materiální a finanční prostředky, chyběly

⁵⁸ BOČEK, s. 60.

⁵⁹ Kolektiv autorů, *Rudné a uranové hornictví České republiky*, Ostrava 2003, s. 274.

⁶⁰ LEPKA, s. 81–82.

zkušenosti s provozem uranových dolů, neexistovali specialisté pro průzkum a úpravu radioaktivních surovin.⁶¹

Sovětská strana se zavázala dodat své odborníky. Ve zprávě československo-sovětské komise je toto rozhodnutí zachyceno takto: „Ze souhlasného rozhodnutí přijatého [dopsáno ručně] na zasedání v Ústředním ředitelství čs. dolů, za účasti sovětských zástupců dne 28. ledna 1946, potvrzeného ministerským předsedou ČSR p. Fierlingerem [přeškrtnuto], v otázce vyslání stálých sovětských odborníků na práci do Jáchymova, uložit sovětské straně komise, aby během měsíce vyslala na práci do jáchymovských dolů: 4 inženýry-geology, 4 důlní inženýry, 2 inženýry hydrology, 1 inženýra geofyzika, 1 radiologa, 1 inženýra-plánovíka, 1 odborníka pro normování práce /úkoláře/, 1 inženýra chemie, 3 vrtače mistry.“⁶²

Československo mělo zajistit dva nebo tři inženýry. Pracovní síly představovaly značný problém, proto se mělo do jáchymovských dolů vrátit 21 německých horníků, kteří zde dříve pracovali.⁶³ V zápise o poradě konané v lednu 1946 u Generálního ředitelství Československý dolů o tom lze nalézt tuto zmínku: „*Dle seznamu, uloženého u báňského ředitelství v Jáchymově, pracovalo dříve na dolech 21 dělníků německé národnosti, kteří jsou t. č. zaměstnání u jiných podniků v Čechách. Jmenovanému ředitelství se ukládá, aby [...] nasadilo tyto dělníky znovu na důlní práce v Jáchymově.*“⁶⁴ Měli sem také přesídlit bývalí ruští zajatci

⁶¹ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

⁶² Protokol č. 1 ze zasedání československo-sovětské komise pro výzkum a využití ložisek rud a minerálů, obsahujících prvek radium a radioaktivní látky v Československu, 22. 2. 1946, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

⁶³ JANČÍK, Drahomír, *Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946–1959*. In: Acta Oeconomica Pragensia 15, 2007, 3, s. 194.

⁶⁴ Zápis o poradě konané dne 28. ledna 1946 u Generálního ředitelství Československých dolů NP v Praze, 28. 1. 1946, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

nasazení v dolech již za války. Tyto zaškolené pracovní síly měla doplňovat stovka německých válečných zajatců.⁶⁵

Po podpisu československo-sovětské dohody se těžba uranu začala prudce zvyšovat. Výstavbě nových dolů předcházela rozsáhlý geologický průzkum.⁶⁶ Záznam z porady komise dodává, že veškeré náklady prováděné geologickou expedicí SSSR v Krušných horách hradil jáchymovský podnik, zatímco ostatní práce expedice prováděné v jiných krajích (konkrétně i na Příbramsku) platil SSSR.⁶⁷ Uranový průmysl se těšil výjimečné podpoře nejen v oblasti materiálně-technického zabezpečení formou zařazení do zvláštní části státního plánu, ale do druhé poloviny šedesátých let se těšil i různým úlevám, např. zjednodušenému řízení pro vstupy na pozemky, při povolování terénních prací k vyhledávání ložisek, jejich výzkumu a nakonec i dotacím ze státního rozpočtu.⁶⁸

Rozsáhlý průzkum, v jehož čele stál inženýr Grib, se stal úspěšným, jelikož se podařilo objevit ložiska u Horního Slavkova, v Příbrami a v trutnovské oblasti. Mezi lety 1951–1955 průzkum ještě zesílil a zjištěné zásoby se téměř zdesetinásobily. Dominantním ložiskem se stala Příbram. Geologický průzkum v letech 1946–1947 prokázal, že zásoby uranové rudy v ČSR jsou v dostatečném rozsahu pro výstavbu průmyslového odvětví. Historik Karel Kaplan navíc připomíná: „*K tomu se přidal ještě mocnější vliv politický: 6. listopadu 1947 sovětský ministr zahraničí Molotov oznámil světu, že jeho země prolomila americký monopol atomové bomby.*“⁶⁹ K výbuchu první sovětské atomové bomby došlo 29. srpna 1949 u Semipalatinska. V této době však již také přibylo nálezů uranových ložisek na území sovětského bloku.⁷⁰

⁶⁵ JANČÍK, s. 194.

⁶⁶ KAPLAN, PAČL, s. 18–19.

⁶⁷ Záznam o poradě ze dne 1. července 1948, 1. 7. 1948, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

⁶⁸ TOMÍČEK, s. 16.

⁶⁹ KAPLAN, PAČL, s. 18–19.

⁷⁰ PLUSKAL, s. 11.

Přesto měly Spojené státy stále ještě před SSSR náskok jak v počtu atomových zbraní, tak ohledně jejich nosičů. Snaha Sovětů dosáhnout úrovně atomové velmoci probíhala jako spojený proces výstavby československého uranového průmyslu. Zvýšení těžby znamenalo vyčlenění obrovských investic, které odborníci na podzim 1947 vypočetli na 1,156 miliardy Kčs. Proto byla přijata sovětská bezúročná půjčka, která se měla od roku 1950 splácet v deseti ročních částkách dodávkami uranové rudy.⁷¹ V Praze se připravily tři varianty pětiletého plánu těžby uranu. Minimální plán počítal s těžbou 700 t v letech 1949–1953, s investicemi 2,97 miliardy Kčs a 14 458 zaměstnanci. Střední varianta předpokládala vytěžení 1250 t, investice v hodnotě 6,195 miliardy Kčs a 34 958 zaměstnanců. Maximální plán kalkuloval s 2000 t, 8,5 miliardami Kčs a 56 800 zaměstnanci v roce 1953. Skutečnost nakonec předčila všechny vize.⁷²

Mezi lety 1946 až 1948 zaznamenala těžba uranu znatelný skok, počet vytěžených tun stoupl z 18 na 103 tun. Sovětští odborníci také začali požadovat, aby do SSSR putovala obohacovaná ruda.⁷³ Pro zvýšení rychlosti v dobývání rozhodla v dubnu 1946 československo-sovětská komise o tom, že se na všech dolech okamžitě zavede práce na tři směny.⁷⁴ K počátečnímu rozvoji samostatného n. p. Jáchymovské doly významnou měrou přispěli i horníci z Příbramska. Po zahájení těžby v Jáchymově odešlo na tento revír 150 horníků z Březových Hor, aby zde pomohli budovat základy uranového průmyslu.⁷⁵

Pracovníkům, kteří měli do Jáchymova odejít, slíbilo vedení dolů vyplácení odlučného (65 Kčs denně). Ze Středočeských rudných dolů odešla na Jáchymovsko i řada zkušených techniků v Příbrami, mimo jiné

⁷¹ KAPLAN, PAČL, s. 19–22.

⁷² TOMÍČEK, s. 16.

⁷³ KAPLAN, PAČL, s. 19–20.

⁷⁴ Protokol č. 2 ze zasedání československo-sovětské komise pro výzkum a využití ložisek rud a minerálů, obsahujících prvek radium a radioaktivní látky v Československu, 17. 4. 1946, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

i ing. Arnošt Schindler. Schindler, rodák z Karvinska, vystudoval Vysokou školu báňskou v Příbrami, kde poté v roce 1934 nastoupil jako báňský adjunkt na březohorský revír. Zde vytrval až do roku 1945. Schindlerův další osud lze dále sledovat až od 15. srpna 1948, kdy jej jmenovali do funkce závodního na šachtě Bratrství v Jáchymově. Během velmi krátkého času se vypracoval až na generálního ředitele Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin (ÚSVTRS). Mezitím stále patřil mezi dva vládní zmocněnce za československou stranu v mezivládní komisi.⁷⁶

Mnohé vedoucí pracovníci uranového průmyslu z let 1946–1948 naopak čekalo po změně režimu v únoru 1948 velmi složité období. Prvního ředitele n. p. Jáchymovské doly ing. Hegera odsoudili v roce 1951 na doživotí (společně s ním i jeho pounorového nástupce ing. Čmeláka). Vládní zmocněnec ing. Kovář strávil ve vězení několik měsíců. Druhý zmocněnec ing. Rada si v dubnu 1952 vzal dobrovolně život. Proběhly i další procesy s třídními nepřáteli, mimo jiné s řadou významných geologů.⁷⁷

V období, kdy n. p. Jáchymovské doly začínal svou hornickou činnost, můžeme objem hornických prací považovat za malý. Tento stav se začal měnit se zvyšujícím se počtem zaměstnanců, i s rozšiřováním těžby do dalších oblastí. Přesto v prvních letech hrály důležitou roli obnovy starých důlních děl. Obnovovací práce ztratily svůj význam až v roce 1953. Maximálního objemu hornických prací, jak razicích (352 618 m) tak i dobývacích (1 756 120 m²), dosáhl n. p. Jáchymovské doly v roce 1957, paradoxně v letech, kdy počet zaměstnanců klesal.⁷⁸

Až do roku 1958 probíhal prudký vzestup těžby. V letech 1951–1953 tomu napomáhala i rychlá výstavba velkých armád v zemích

⁷⁵ JEŽEK, Vladimír, *19 kapitol o březohorském rudním revíru*, Příbram 1981, s. 214.

⁷⁶ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 9.

⁷⁷ PLUSKAL, s. 39.

východního bloku, která souvisela s urychleným vývojem SSSR v atomovou velmoc. Tempo vzestupu těžby se nezpomalilo ani po poklesu napětí mezi Východem a Západem v letech 1954–1956. Právě tehdy se totiž měnila vojenská doktrína, která mnohem více počítala s možností oboustranného použití zbraní hromadného ničení.⁷⁹ V období mezi lety 1951 až 1955 vzrostla těžba ve srovnáním s obdobím 1945 až 1950 desetkrát a v období 1956 až 1961 dokonce čtyřicetkrát.⁸⁰ S růstem důlních pracovišť přibýval do začátku padesátých let počet báňských odborníků ze SSSR, kteří řídili provoz, odpovídali za plnění plánu a výstavbu hornických a technologických provozů. Během padesátých let je nahradili českoslovenští odborníci.⁸¹

4.3 Správa uranových dolů

Po dobu necelých dvaceti let řídila uranový průmysl československo-sovětská správa, ve které měla první desetiletí rozhodující slovo její sovětská část.⁸² Důvěrná dohoda mezi ČSR a SSSR o těžbě uranu znamenala, že se z uranového průmyslu stal zcela izolovaný podnik, v podstatě stát ve státě. Z počátku se pouze formálně podřizoval Skupině pro zvláštní úkoly na Ústředním ředitelství československých dolů, začleněné do ministerstva průmyslu.⁸³

Celé toto odvětví zahaloval nejvyšší stupeň utajení nejen před veřejností, ale i před vládou a komunistickým vedením. To platilo až do roku 1955. Do té doby jáchymovská komise předávala informace pouze Klementu Gottwaldovi a později Antonínu Zápotockému. Komise dokonce žádala Gottwalda o souhlas, aby mohla vyhovět generálnímu tajemníkovi KSČ Rudolfovi Slánskému, který v únoru 1950 požadoval zasílání zpráv

⁷⁸ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

⁷⁹ KAPLAN, PAČL, s. 22–23.

⁸⁰ Kolektiv autorů, *Rudné*, s. 274.

⁸¹ PLUSKAL, s. 25.

⁸² KAPLAN, PAČL, s. 26.

⁸³ LEPKA, s. 18.

o poměrech v uranových dolech.⁸⁴ Těžbě uranu v Československu věnoval pozornost také první náměstek předsedy vlády a ministr národní obrany Alexej Čepička. Dokládá to i jeho dopis vedení Jáchymovských dolů, kde apeloval na plnění plánů: *„Je věci ctí všech zaměstnanců, aby úkoly příštího roku byly splněny. K tomuto cíli také musí zaměřit svoji práci vedení podniku, Krajský výbor horníků a okresní výbor KSČ. Plněním a překračováním plánu podnik nejlépe přispěje k zajištění míru ve světě i budování socialismu v naší zemi.“*⁸⁵

Vyhláška ministra průmyslu číslo 828 ze 7. března 1946 ustavila založení n. p. Jáchymovské doly se sídlem v Jáchymově. S růstem počtu dolů a zahajováním těžby v oblastech vzdálených od sídla v Jáchymově se stalo takřka nemožným provádět řízení provozu z jednoho centra. Proto v roce 1949 došlo ke zřízení organizačních mezičlánků – tzv. inspektorátů.⁸⁶ Jeden z těchto inspektorátů, konkrétně Báňský inspektorát č. VII, vznikl po úspěšném průzkumu uranového ložiska i v Příbrami.⁸⁷ V roce 1952 vznikla Hlavní správa výzkumu a těžby radioaktivních surovin, která se podřizovala přímo předsedovi československé vlády. Inženýr František Lepka k vývoji správy uranových dolů napsal: *„Následovaly další reorganizace vrcholových orgánů, ale všechny přispívaly k izolaci a utajování činnosti Jáchymovských dolů.“*⁸⁸

V roce 1955 došlo ke zřízení Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin.⁸⁹ V této době se n. p. Jáchymovské doly členil na pět těžebních inspektorátů: I – Jáchymov, III – Mariánské lázně, VI – Horní Slavkov, VII – Příbram, X – Trutnov.⁹⁰ V dubnu následujícího roku pak tyto inspektoráty nahradilo pět národních podniků Jáchymovské doly,

⁸⁴ KAPLAN, PAČL, s. 26.

⁸⁵ Korespondence s Alexejem Čepičkou, 18. 1. 1954, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, karton 294, přírůstek č. 91.

⁸⁶ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

⁸⁷ VELFL, Josef, *Příbram*, Praha 2010, s. 27.

⁸⁸ LEPKA, s. 18.

⁸⁹ Tamtéž.

mezi nimi i nový n. p. Jáchymovské doly Příbram v čele s ředitelem ing. Josefem Dřevem. Tím se změnila i organizace investiční výstavby, neboť národní podniky měly pravomoci přímých investorů. Funkci dodavatele přebral n. p. Základna rozvoje uranového průmyslu (ZRUP). Tato stavebně montážní organizace zajišťovala jak výstavbu průmyslovou, tak i bytovou.⁹¹

V lednu roku 1960 přešlo sídlo ÚSVTRS z Jáchymova do Příbrami.⁹² K 1. červnu téhož roku se národní podnik JD Příbram rozdělil na těžební národní podniky Jáchymovské doly 9. květen v Konětopech a Jáchymovské doly Bytíz v Dubenci a účelovou organizaci Jáchymovské doly Závod pomocného provozu v Příbrami. Zpráva hodnotící vývoj uranového průmyslu k reorganizaci správy tohoto odvětví dodává: *„Kladem období 1958–1964 je, že nedošlo – jako v jiných odvětvích národního hospodářství – k oslabení ústředního řízení, i když byla podstatně posílena pravomoc národních podniků.“*⁹³

V roce 1965 spadala Ústřední správa výzkumu a těžby radioaktivních surovin pod ministerstvo hornictví, o dva roky později se změnila na Československý uranový průmysl, koncernový podnik.⁹⁴ V témže roce došlo také k zásadní změně, když se dosavadní n. p. Jáchymovské doly 9. květen v Konětopech a Jáchymovské doly Bytíz v Dubenci opětovně spojily společně se Závodem pomocných provozů do jednoho podniku s názvem Jáchymovské doly Příbram v Konětopech. Ředitelství tohoto podniku, jehož název se v roce 1966 změnil na Uranové doly Příbram, sídlilo na jámě č. 15.⁹⁵ V průběhu let docházelo k dalším vnitrozoborčním změnám. V roce 1991 se konstituoval Československý

⁹⁰ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

⁹¹ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 16.

⁹² TOMÍČEK, s. 25.

⁹³ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

⁹⁴ LEPKA, s. 18.

⁹⁵ KUBA, Josef a kol., *Šachta č. 19 příbramského uranového ložiska*, Příbram 2009, s. 7.

uranový průmysl, s. p., o. z. Správa uranových ložisek Příbram a v následujícím roce pak s. p. Diamo, o. z. Správa uranových ložisek Příbram.⁹⁶

⁹⁶ VELFL, *Příbram*, s. 27.

5. Vývoj uranového průmyslu na Příbramsku

5.1 Historie hornictví v příbramském regionu

Historie města Příbrami i jeho okolí je neodmyslitelně spjata s hornictvím. Již ve starých pověstech je zmiňována Březová Hora nad Příbramí, ať již ve věštbě kněžny Libuše o vrchu plném stříbra, nebo v pověsti o Horymírovi, kde se píše o zničení březohorských dolů.⁹⁷ Dostupné prameny však dokládají místní zpracování rud až ve 12.–13. století. Nejpozději od 13. století se na Březových Horách a v Bohutíně zpracovávaly rudy se značným obsahem stříbra. Tato dvě klíčová ložiska revíru zasahují přímo na území dnešního města. Vyznačovala se výskytem rud s vysokým obsahem olova, stříbra, zinku a dalších kovů. Také zde bylo objeveno zlato, které se dalo rýžovat z vodních toků, zejména říčky Litavky. Za první písemný doklad místní těžby je považována listina z 21. dubna 1311.⁹⁸

Produkce stříbra z místních dolů postupně klesala. Období úpadku dospělo vrcholu v druhé polovině 16. století, kdy se stříbro těžilo už jen nepatrně. K oživení nepomohla ani privilegia královských horních měst, udělená Příbrami v roce 1579. Březohorské hornictví zachránil po roce 1770 Jan Antonín Alis, rodák z blízké Vysoké Pece. Alis upustil od podpovrchového dobývání rud a 17. října 1779 zarazil Vojtěšský důl. O deset let později byl založen také důl Anenský, postavena nová stříbrná huť a pro pohon důlních strojů se vybuchovaly báňské rybníky. Alis tím položil základy světoznámému hornickému revíru, který v druhé polovině 19. století produkoval 100 kg stříbra denně, ale také velké množství olova. V osmdesátých letech 19. století se tento revír stal největším na světě z hlediska produkce stříbra, což znamenalo značné zisky – až dva miliony zlatých ročně. Navíc důlní průmysl zaměstnával přes 6000 pracovníků.⁹⁹ Těžba stříbra a olova v osmdesátých a devadesátých letech 19. století

⁹⁷ JEŽEK, Vladimír, *Smutné vzpomínání*, Příbram 1992, s. 5.

⁹⁸ VELFL, Josef, *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998, s. 15–16.

v příbramských dolech představovala 97,7 % celé rakousko-uherské produkce.¹⁰⁰

Konjunkturální proces trval, až na malé výjimky, prakticky nepřetržitě po dobu téměř 110 let. Na dolech probíhala mechanizace a zdokonalování, které sneslo měřítko s rudními revíry celé Evropy. Například v roce 1889 došlo na dole Vojtěch ke zbudování nového parního stroje, který zůstal v provozu až do ukončení těžební činnosti v roce 1978. Právě na dole Vojtěch dosáhli horníci v roce 1875 světového primátu v překonání tisícimetrové hloubky šachetní jámy za pomoci jediného těžního lana. K mezníkům historie města patří také založení montánního učiliště v polovině 19. století, kterému císař František Josef I. udělil v roce 1865 titul báňská akademie. Později došlo k přejmenování na Vysokou školu báňskou, která ve městě existovala až do roku 1946.¹⁰¹

Příznivý rozvoj Příbrami a Březových Hor citelně zasáhly v polovině 90. let 19. století důsledky hluboké hospodářské krize, do níž se hornictví dostalo kvůli poklesu cen stříbra a dalších drahých kovů na světových trzích.¹⁰² Navíc Příbramsko několikrát postihly i důlní katastrofy. Největší z nich se stala 31. května 1892. Tehdy vypukl na 29. patře Mariánského dolu požár dřevěné výztuže a od plynů z tohoto požáru zahynulo v podzemí březohorských dolů 319 horníků.¹⁰³

Doly na Příbramsku se po celou dobu existence potýkaly také s důlními otřesy, což platí i pro období uranové těžby. Důkazem o tom, jaké problémy způsobovaly příbramskému hornictví, poskytuje mimo jiné i tento záznam z roku 1948: „*Otřesy horstva na příbramských dolech byly pozorovány již koncem minulého století. Jak závodní správy dolů a podnik sám, tak i úřad [revírní báňský úřad v Praze] věnoval jim od začátku plnou pozornost, anž se podařilo nalézt prostředky, jimž by bylo možno otřesům*

⁹⁹ JEŽEK, *Smutné vzpomínání*, s. 6.

¹⁰⁰ VELFL, Josef, *Příbram*, s. 19.

¹⁰¹ VELFL, Josef, *Z historie hornictví a hutnictví na Příbramsku*. In: BAREŠOVÁ, Jana, BERÁNEK, Jan (ed.), *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, Žehušice 2003, s. 33–35.

¹⁰² Tamtéž, s. 35–36.

*zabránit, nebo jejich účinky zneškodnit nebo aspoň zmírnit. [...] Otřes, který se přihodil dne 20. září 1946 a který měl za následek smrt jednoho a poranění dalšího lamače, přiměl báňské úřady k tomu, aby se celou otázkou znovu podrobně zabývaly.*¹⁰⁴

Od počátku dvacátého století se příbramské stříbrné ložisko udržovalo jen v nouzovém provozu. Nebyl už prováděn žádný geologický průzkum a v dolech převládala těžká ruční práce. Do dalšího rozvoje se v průběhu dvacátých a třicátých let neinvestovaly žádné finance. Tento kritický stav se ještě zhoršil v období okupace, kdy byly březohorské šachty doslova vyrabovány. Tato situace se plně odrazila i v demografickém stavu města. Zatímco v 19. století počet obyvatel rostl (v roce 1869 mělo město Příbram 9455 obyvatel, v roce 1890 to bylo 13 421), v první polovině 20. století lidí ubývalo (v roce 1910 zde žilo 13 321, v roce 1930 pak 10 469 a v roce 1950 už jen 9945 obyvatel).¹⁰⁵ Podobný vývoj postihl i Březové Hory, které až do roku 1953 měly statut samostatného města.¹⁰⁶

Během období první republiky čelili radní města Příbrami kritice za to, že brání rozvoji průmyslu v Příbrami, který by vzal městu přezdívanému Podbrdské Athény charakter tichého, výletního, poutního a školského střediska.¹⁰⁷ Za druhé světové války utrpěly rudné doly na Příbramsku značné škody. Problém se vyskytl také s pracovními silami, neboť část zaměstnanců pracujících v dolech během války se v druhé polovině roku 1945 vrátila zpět do svých domovů v severních Čechách.¹⁰⁸

Po druhé světové válce začala nová etapa československého rudného hornictví, což se odrazilo i na Příbramsku. 7. března 1946 vydalo Ministerstvo průmyslu zřizovací listinu pro Příbramské rudné doly,

¹⁰³ JEŽEK, *Smutné vzpomínání*, s. 5.

¹⁰⁴ Otřesy horstva na březohorských dolech, 29. 11. 1948, Státní okresní archiv Příbram, Okresní národní výbor Příbram, 63.

¹⁰⁵ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 8.

¹⁰⁶ VELFL, *Příbram*, s. 27.

¹⁰⁷ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 8–9.

¹⁰⁸ JEŽEK, Vladimír, SUČEK, Pavel, *Březohorský rudní revír*. In: Uhlí/Rudy 44, 1996, 9, s. 296.

n. p. Příbram (bývalé Státní doly na stříbro a olovo v Příbrami), a to s platností od 1. ledna 1946. Příbramské rudné doly se postupně přejmenovaly na Rudné a tuhové doly (RTD), n. p. Příbram, respektive v roce 1958 na Rudné doly (RD), n. p. Příbram. Po roce 1945 proběhla rekonstrukce několika dolů a zbudovalo se i několik moderních těžních zařízení.¹⁰⁹

Přes mnohé pozitivní faktory činila ztrátovost výroby poměrně vysoké procento. Nepříznivá situace vedla nakonec k ukončení těžební činnosti na březohorském ložisku v roce 1978, na bohutínském ložisku pak o rok později.¹¹⁰ Na ložiskách Březové Hory a Bohumín se od roku 1946 až do ukončení těžby vytěžilo celkem 509 t stříbra, 65 000 t olova a 37 600 t zinku.¹¹¹ S tím, že budou rudné doly postupně rušeny se počítalo prakticky již po druhé světové válce, což dokládá i tento záznam: „Skutečnost je taková, že věková hranice pracovníků je u těchto dolů značně vysoká, protože až do roku 1947 po řadu předchozích let nebyl do závodu přijímán dorost, neboť se počítalo s uzavřením dolů.“¹¹²

Poválečná historie Příbramska se však neoddělitelně pojí s bouřlivým rozvojem hornictví v souvislosti s průzkumem a následným dobýváním zdejšího obzvláště bohatého uranového ložiska. Relativně vysoké výtěžky a další sociální výhody přilákaly do města velké množství pracovních sil.¹¹³ Díky nerostnému bohatství se Příbram stala jedním z měst s nejvyšší životní úrovní v republice.¹¹⁴ Těžba uranu s sebou přinesla obrovský rozmach pracovních příležitostí a formování sociálního zázemí obyvatelstva, jaké tento region dosud nezažil. Vše, co s tím souviselo v tom dobrém i špatném slova smyslu, se přímo či nepřímo odvíjelo zejména od činnosti Jáchymovských, později Uranových dolů

¹⁰⁹ VELFL, Z *historie*, s. 38.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 38–40.

¹¹¹ SUČEK, Pavel, *Charakteristika činnosti Rudných dolů Příbram a rámcový přehled těžby a produkce některých kovů*. In: Uhlí/Rudy 44, 1996, 9, s. 286.

¹¹² Plánování pracovních sil, 4. 6. 1958, SokA Příbram, ONV Příbram, 422.

¹¹³ VELFL, Z *historie*, s. 41–42.

¹¹⁴ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

Příbram. Počet obyvatel města vzrostl v průběhu let takřka čtyřnásobně.¹¹⁵ Historik Josef Velfl k tomu poznamenává: „*Uranové doly snad nejvíce, v kladném i záporném slova smyslu, poznamenaly ráz města i regionu.*“¹¹⁶

5.2 Charakteristika příbramského rudního rajónu

Mezi vytipované uranové oblasti se Příbram dostala právě přes svou rudnou báňskou minulost. V rámci těžby železných a stříbrných nerostů se v historických horních knihách evidovaly desítky dalších nerostů, na které horníci narazili a jež poté geologové určovali.¹¹⁷ První zmínky o výskytu uraninitu u Příbrami se objevily už v roce 1829.¹¹⁸ Marie Curie-Sklodovská si podle svědectví profesora a spolupracovníka Františka Běhounka do své sbírky uranových rud z různých evropských ložisek vyžádala vzorky smolince z příbramské šachty Lill (uzavřené roku 1902).¹¹⁹

Uranové ložisko patřilo do příbramského rudního pole, jehož délka se pohybovala okolo 30 km a šířka kolem 10 km.¹²⁰ Lze jej tak zařadit do kategorie velkých ložisek.¹²¹ Bylo tomu tak i navzdory pesimistickým předpokladům mnoha odborníků o uranonosnosti Českého masivu. Uranové zrudnění se zde koncentrovalo do 1–2 km širokého pásma od obce Modřovice a Kamenné na jihozápadě až po Obořiště a Kozí hory na severovýchodě. V tomto pásmu došlo k nálezům 35 významnějších rudních žil. K nejznámějším lokalitám, kde se zakládaly jednotlivé šachty, patřily Kamenná, Lešetice, Brod, Jerusalém, Háje a Bytíz. Uran se u Příbrami dobýval až do hloubek přesahujících 1500 m.

¹¹⁵ VELFL, *Z historie*, s. 41–42.

¹¹⁶ VELFL, *Příbram v průběhu*, s. 16.

¹¹⁷ VALENTA, Vladimír, *Po stopách uranového hornictví na Příbramsku*. In: Podbrdsko, 4, 1997, s. 144–145.

¹¹⁸ PLUSKAL, s. 26.

¹¹⁹ MAJER, Jiří, *Uran v českých dějinách*. In: Dějiny věd a techniky, 34, 2001, 4, s. 242.

¹²⁰ RŮŽIČKA, Jiří, *Nerosty Příbramského uranového ložiska*, Příbram 1986, s. 5.

¹²¹ Samotná uranová ložiska bývají dělena podle množství zásob na rudní výskyty a malá, středně velká a velká uranová ložiska. Zástupce malých ložisek (zásoby od 50 do 1000 t uranu) nalezneme i v příbramském regionu. Jedná se o Vrančice, kde se těžilo v letech 1965–1979.

Těžba začala v roce 1948 nedaleko od vrchu Vojna, který se nachází asi 5 km jižně od města. První jáma Vojna 2 se hloubila v katastru obce Lazsko u obce Kamenná. Rychle následovaly další jámy, které se označovaly pořadovými čísly. Jámy č. 13 a č. 19, poslední šachty hloubené z povrchu, se dočkaly zprovoznění v roce 1965.¹²²

V příbramském rudním rajónu se celkem vyhloubilo 23 km jam a 2188 km důlních chodeb a překopů. Vydobylo se zde přes 19 mil. m² žilných ploch a vytěžilo 48 432 tun uranu, což tento rajón řadí mezi největší evropská uranová ložiska.¹²³ Příbramské ložisko zahrnovalo také vůbec nejproduktivnější rudnou žílu v historii českého uranu. Jednalo se o žílu Bt-4 na dole Bytíz, která obsahovala 100 kg U/m². Pro srovnání lze uvést, že nejbohatší žíla jáchymovského revíru, žíla G na dole Bratrství obsahovala 3,25 kg U/m².¹²⁴

Od roku 1948 do roku 1995 prošlo příbramskými uranovými doly přibližně 100 000 zaměstnanců, z toho 65 000 civilistů a 35 000 odsouzených.¹²⁵ Vývoj stavu zaměstnanců na příbramském ložisku měl dva vrcholy početních stavů: rok 1958 s 9415 zaměstnanci a rok 1974 s 9335 zaměstnanci. Mezi těmito vrcholy se nachází období konce šedesátých let, kdy stav zaměstnanců poklesl až o 1400 pracovníků. Tento vývoj ovlivnila realizace sociálních opatření – tzv. obměna pracovníků, která znamenala odchod pracovníků s desetiletou a vyšší expozicí z podzemí uranových dolů, nikoli tedy snížením plánu z důvodu útlumu těžby. Doba po druhém docíleném vrcholu patří již do nepřiznaného období útlumu, kdy bohaté partie ložiska se v podstatě

¹²² LEPKA, s. 41–43.

¹²³ Ve srovnání s největšími světovými ložisky však příbramský rudní rajón značně zaostává: oblast Witwatersrand (Jižní Afrika) 342 200 t, oblast Elliot Lake (Kanada) 480 700 t, oblast Olympic Dam (Austrálie) 499 200 t, oblast Wyoming (USA) 518 500 t a oblast Grants Belt (USA) 990 500 t.

¹²⁴ Tamtéž, s. 15–16.

¹²⁵ Tamtéž, s. 43–44.

vydobyly a s přesunem objemů na hlubší horizonty náklady na těžbu neúměrně rostly.¹²⁶

5.3 Průzkumné práce a zakládání šachet

Horlivé snaze Sovětů po druhé světové válce získat co možná nejrychleji co největší množství uranu se příbramský těžební rajón nemohl vyhnout. V roce 1947 přišla na Příbramsko skupina pracovníků z Jáchymova pod vedením sovětského geologa Zubova, která začala pracovat pod patronací Rudných dolů v Příbrami.¹²⁷ Právě z roku 1947 se zachoval poslední list práce J. Pavlíčka o uranové mineralizaci v poválečném Československu: *Přehledný plán rud a uhelných ložisek ČSR prozkoumaných v r. 1947 na uranové minerály*, který se však týkal výsledků průzkumu právě v okolí Příbrami.¹²⁸

Zubovova skupina zahájila průzkumem odvalu šachty Lill a ve starých důlních činnostech na dolu Anna. Zkoumaly se také železnorudné stařiny štol Florentinské, Švarcenberské, Václavské, šachtice Alois, Marie a Ondřej. Průzkum proběhl úspěšně, hned v prvních dnech se narazilo na nadějně výskyty uranových minerálů. Skupina pracovníků se poté rozdělila, první část zůstala na ložisku v Příbrami, na dole Anna, Jánské žíle a Matějské štole u městských jatek. Druhá skupina operovala ve stejné době na starých odvalech mimo město. Nejprve začala prací v oblasti vrchu Vraneč za Milínem a okolo vrchu Vojna za obcí Lešetice.¹²⁹

Celkem došlo k revizi 60 různých míst, včetně starých i provozovaných hald, odkališť a reliktních starých hornických prací. V šachtě Anna se potvrdil výskyt uraninitu v podzemí, u šachty Lill na haldě. Dále se uraninit našel na haldě staré šachty u Svaté Hory a v lokalitě Vrančice, která se nacházela asi 10 km na jihovýchod od Příbrami. Rozhodujícími

¹²⁶ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 65.

¹²⁷ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

¹²⁸ PLUSKAL, s. 23.

¹²⁹ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

se ale ukázaly revize starých odvalů nedaleko Vojny, kde byla na haldách naměřena zvýšená radioaktivita.¹³⁰

V činnosti Zubovovy skupiny pokračovala v roce 1948 první samostatná organizační jednotka n. p. Jáchymovské doly, tzv. *Kádvojka*. Geologickou průzkumnou jednotku s oficiálním názvem K-2 vedl A. G. Stěpanov. Také tato skupina dosáhla úspěchu, na což se ve výročních publikacích uranového průmyslu opakovaně vzpomíná: „*Práce skupiny byla úspěšná, neboť radiometrista (Josef Havlina) ‚vyhrabal‘ ze starého odvalu rudného kutiska pěkné vzorce smolince. Protože mu členové skupiny říkali ‚děda‘, dostal nově objevený objekt v dokumentaci jméno ‚Dědkovský účastek‘ a žíly dostávaly křestní jméno ‚D‘. Po těchto nálezech se objevila na bývalém sirotčinci v Příbrami deska s nápisem K-2. Oznamovala zřízení samostatného průzkumného úseku ‚Kutací práce – 2‘, který prováděl terénní průzkum, výkopy rýh, vrtné průzkumné práce a zakládal šurfy. Průzkum se prováděl na rozloze zhruba 50 km², na povrchu i na všech trochu přístupných důlních dílech. Objevovala se stále nová a nadějná naleziště uranových rud. Bylo jasné, že Příbram stojí před novým hornickým rozvojem.*“¹³¹

Příbramsko se zařadilo mezi samostatné uranové oblasti s možnou průmyslovou prosperitou. Pamětník těchto časů ing. Jaroslav Mácha vzpomíná, že první průzkumné rýhy, šurfy a šachtice se prováděly ve spolupráci se zaměstnanci rudných dolů. Jejich zaběhnutý klidný pracovní rytmus ale vůbec nevyhovoval mentalitě jáchymovských průzkumníků s jejich vysokou intenzitou práce a odhodláním riskovat.¹³² 20. ledna 1948 jáchymovská komise schválila vytvoření inspektorátu Jáchymovských dolů na příbramském okrese. Zdůvodnila to takto: „*Stav zrudnění, zjištěného geologickou expedicí na příbramském nalezišti – Dědkovský úsek,*

¹³⁰ PLUSKAL, s. 31.

¹³¹ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

¹³² VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost, Příbram 1995*, signatura IX/1-A-221-1995, SokA Příbram, s. 11–12.

*dokazuje průmyslovou perspektivnost tohoto úseku. Rovněž tak byla expedicí zjištěna perspektivnost šachty Sv. Hora.*¹³³

Důsledkem toho se od roku 1948 začal měnit obraz příbramské krajiny. Nízké průzkumné trojnožky nahradily těžní věže nových šachet.¹³⁴ Zápis z jednání jáchymovské komise z prosince 1949 předkládal plán pro následující rok, kalkuluující s rozšiřující se těžbou na Příbramsku. Na *Dědkovském úseku* mělo dojít na všech šachtách k vyhloubení dalších dvou pater, navíc mělo dojít k výstavbě nových šachet: Lešetice, Brod, Háje-Hatě, Třebesko (dvě šachty) a Nová Ves. Na Svaté Hoře nadále probíhaly průzkumné a malé přípravné práce.¹³⁵ Kolem Příbrami rostly nové haldy, které „starousedlíci“ porovnávali s haldami březohorských dolů. To, co dříve trvalo desítky až stovky let, teď takřka rostlo před očima. Tempo nového rozvoje nešlo s dosavadní historií březohorských rudných dolů vůbec srovnávat.¹³⁶

5.4 Padesátá a šedesátá léta 20. století

V padesátých letech stále narůstaly požadavky na zvyšování těžby uranu, což mělo značné nároky jak v ohledu na nové investice, tak kvůli zajišťování pracovních sil.¹³⁷ Důlní pole se dělilo na tři úseky: Jih, Střed a Sever. Později došlo ke splynutí úseků Jih a Střed, naproti tomu se však objevily nové úseky Východ a Heřmanice. V roce 1953 vznikl závod Bytíz a v následujícím roce se znovu obnovil úsek Jih a založil závod Kamenná. Vytěžená ruda se k dalšímu zpracování zpočátku transportovala do Jáchymova. Proto došlo k rozšíření automobilové dopravy a trasu

¹³³ Protokol čís. 7 ze zasedání Sovětsko-československé komise pro těžbu a výzkum nalezišť nerostů, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky v Československu, 20. 1. 1949, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

¹³⁴ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

¹³⁵ Zápis ze zasedání československo-sovětské komise, 22. 12. 1949, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, fond Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

¹³⁶ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

¹³⁷ LEPKA, s. 21.

z Příbrami do Jáchymova ovládly těžké nákladní automobily značky Tatra 111.¹³⁸

Mezi lety 1954 až 1962 se těžba rychle rozvíjela. Důlní práce na nově otevřených ložiscích vydatně podporovaly Rudné doly Příbram, které ze svých závodů uvolnily značný počet zkušených horníků.¹³⁹ Neustálé požadavky na růst těžby nutily zaměstnance dolů ke stále vyšším pracovním výkonům. Civilní zaměstnance k nim motivovala celá řada způsobů. Jejich vysoké mzdy zvyšovaly ještě hornický příspěvek, věrnostní příspěvek (kolem 30 % mzdy), jáchymovský příspěvek (20 %), prémie za překročení normy, odměny za navíc odpracované směny, odlučné, úhrada za pracovní ošacení, nízké sazby na ubytování, přídatky potravin a další výhody.¹⁴⁰

Při těžbě příbramského ložiska se tak podařilo dosáhnout několika rekordů, v čemž hrála důležitou roli mechanizace všech druhů hornických prací. Postupně došlo ke změně vrátků používaných při hloubení jam, nakladačů horniny, ale i zařízení na povrchu nebo výztuží jam. Nakládání horniny se provádělo téměř výhradně ručně až do roku 1950, kdy se začaly v širším měřítku používat sovětské a československé lopatkové nakladače. Další důležitý faktor růstu výkonů a průměrných měsíčních postupů znamenalo zlepšení organizace práce, kterou ovlivnily především zkušenosti z tzv. rychloražeb. První rychloražba proběhla v roce 1948 na šachtě Magdalena v Potůčkách na Jáchymovsku, největších úspěchů ale dosáhly rychloražby koncem padesátých let v Příbrami. Zde dokázali od listopadu 1958 do dubna 1959 vyrazit 3318,8 m. Hlavní formu ulehčení práce přinesly také nové dobývací metody a nové metody práce s rudou.¹⁴¹

¹³⁸ POČTA, Karel, *Uran a lidé v Příbrami. 30 let uranových dolů*, Příbram 1979, nestránkováno.

¹³⁹ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

¹⁴⁰ KAPLAN, PAČL, s. 40–43.

¹⁴¹ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, fond ČSÚP.

V roce 1955 začalo hloubení jámy č. 11A na Bytízu. Stejně jako jiné šachty měla obdélníkový profil a dřevěnou rámovou výztuž. Na rozdíl od nich však měla klecové těžní zařízení, které umožňovalo těžít mnohem více horniny. Po posouzení celkové situace a hloubkových prognóz výskytu uranu se vedení dolů rozhodlo vybudovat novou těžní jámu č. 19 v blízkosti žil, které se souhrnně označovaly Bt 40. Ojedinelý a nesmírně obtížný úkol dostali měřiči, kteří museli vytýčit zarážku jámy č. 19 tak, aby navazovala na z 15. patra již vyhloubenou část jámy, založené v hloubce 650 m pod povrchem.¹⁴² V druhé polovině roku 1956 vedení dolů přijalo rozhodnutí o prohlubování příbramského ložiska z předpokládané hloubky 500 m na 1000 m (na dvacet pater).¹⁴³

Po roce 1957 došlo sice k úbytku zaměstnanců, ale na objem vykonané práce to nemělo větší dopady. Vysvětlit to lze zvýšenou produktivitou práce, ke které vedlo několik faktorů. Jednalo se např. o zdokonalení vrtací techniky, kde se projevilo především to, že osádky postupně obdržely vrtací kladiva československé výroby EDK 60. K pracovním postupům horníků se v archivních materiálech také mimo jiné poznamenává: *„Je pozoruhodné, že od prvopočátku bylo při vrtání používáno vodního výplachu, i když mnohdy dalo technikům hodně práce přimět nové havíře z Ostravska a z Příbrami k jeho používání, protože na to ze svých bývalých pracovišť nebyli zvyklí.“*¹⁴⁴

Rozvoj těžby uranových rud na Příbramsku si vynutil také vybudování úpravny uranových rud, která nesla jméno *Úpravna 1. máj*. Přípravné práce začaly v roce 1956 a ke zprovoznění první části úpravny došlo již v roce 1958. Úpravna sloužila až do roku 1991 a za dobu jejího fungování se zde zpracovalo celkem 17 850 793 t uranové rudy.¹⁴⁵

¹⁴² KUBA, s. 7–8.

¹⁴³ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 15.

¹⁴⁴ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, fond ČSÚP.

¹⁴⁵ Kolektiv autorů, *Rudné*, s. 405–410.

Jak už bylo zmiňováno, ve druhé polovině padesátých let došlo k prudkému snížení cen uranu. V karlovarské oblasti se zásoby uranu velmi rychle vyčerpaly, zatímco těžební náklady zůstaly. Přírůstek zásob odkrytých v letech 1956–1958 v Horním Slavkově a Mariánských Lázních nekryl ani roční těžbu. Naopak největší přírůstek zaznamenala Příbram, která tehdy představovala 70 % všech zjištěných zásob rudy.¹⁴⁶ Příbramské ložisko hrálo v tuto dobu nejvýznamnější úlohu v celém československém uranovém průmyslu. Jednoznačně to potvrzuje i přesídlení ÚSVTRS z Jáchymova do Příbrami, ke kterému došlo v lednu 1960. V čele ÚSVTRS stál tehdy ing. A. Schindler. Jáchymovské doly Příbram v této době představovaly ohromný kolos s mnoha závody, pomocnými provozy a velkým lidským potenciálem.¹⁴⁷

5.5 Srpen 1968 a události v Příbrami

Politické uvolňování ve druhé polovině šedesátých let nabízelo Československu možnost nakládat s uranem samostatně. Vedení Československého uranového průmyslu zjišťovalo v roce 1968 možnosti prodeje uranové rudy do vyspělých průmyslových zemí.¹⁴⁸ Veškeré pokusy vyvázat se ze závislosti na Sovětském svazu ukončily události roku 1968 a následující období normalizace.¹⁴⁹

Vstup intervenčních vojsk 21. srpna 1968 na území Československa způsobil v uranovém průmyslu velký rozruch. Okupace na čas zcela ochromila činnost československo-sovětské komise. Trochu jinak se situace vyvíjela na Generálním ředitelství v Příbrami. Bezprostředně po prvních zprávách svolal tehdejší zastupující generální ředitel ing. Karel Boček již na třetí hodinu ranní poradu zástupců stranického a odborového vedení, aby zhodnotili vzniklou situaci. Sám

¹⁴⁶ KAPLAN, PAČL, s. 63.

¹⁴⁷ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

¹⁴⁸ Na začátku roku 1968 jednalo vedení n. p. Škoda Plzeň a ČSUP o spolupráci při výrobě technického zařízení pro atomové elektrárny. Uvedené podniky připravovaly vytvoření společné organizace s názvem Bohemia Nuclear.

¹⁴⁹ TOMEK, *Československý*, s. 8.

Boček na tehdejší události vzpomínal takto: „*O možnosti, že prostě vyčkáme a podvolíme se, nikdo ani nepřemýšlel. Za účasti přizvaných odborářů a představitelů organizace KSČ jsme rozhodli, že zastavíme všechny dodávky do SSSR, protože dokud se Sověti z našeho území nestáhnou, nemůžeme jim přece dodávat strategický materiál.*“¹⁵⁰

Rozhodnutí o zastavení všech dodávek uranu do Sovětského svazu Boček písemně předal sovětskému zmocněnci. V prohlášení stálo: „*Stranické, odborové a hospodářské vedení Československého uranového průmyslu po projednání současné situace s jednotlivými národními podniky se rozhodlo přijmout toto opatření: s okamžitou platností zastavujeme veškeré dodávky uranových rud a koncentrátů do SSSR, a to z toho důvodu, že ČSSR byla obsazena okupačními armádami států Varšavské smlouvy. Obnovení dodávek podmiňujeme vyšetřením vzniklé situace ve směru k respektování suverenity našeho státu a odchodem okupačních armád z našeho území.*“¹⁵¹

Pracovníci uranových dolů se stáhli na jednu šachtu s odhodláním bránit se, kdyby okupanti násilím nutili horníky k práci. V krajním případě mělo dojít k likvidaci veškeré důlní dokumentace, bez které těžbu nešlo provádět.¹⁵² Současně se ustanovil přípravný výbor pro vyhlášení generální stávky. Naprostá většina zaměstnanců uranového průmyslu prohlášení podporovala a tak ve dnech 22. srpna až 29. srpna ke generální stávce skutečně došlo.¹⁵³

Stejně jako v jiných odvětvích se v uranovém průmyslu proreformní nálady neudržely věčně. Řada odborníků v uranovém průmyslu po srpnu 1968 emigrovala, mnozí další odešli pracovat do jiných podniků. Ostatní přehodnocovali své postoje, často přiznali svá pochybení, takže mohli v tomto odvětví nadále zůstat. Mezi významnými emigranty lze nalézt i jméno již několikrát zmiňovaného inženýra Bočka. Jeho cesta na Západ

¹⁵⁰ BOČEK, s. 87.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 89–90.

¹⁵² Tamtéž, s. 90.

se však zkomplikovala o dost více než u jiných emigrantů. Bočkův vztah se Sověty doznal mnohých problémů již počátkem šedesátých let, kdy prosazoval samostatný program na zhodnocení uranu, který by narušil sovětský monopol.¹⁵⁴

Boček svým postojem v srpnu 1968 překročil únosnou mez a tak jej 6. září 1970 zatkl. Několik měsíců strávil na Ruzyni, odkud jej pravidelně vozili k výslechům do soudní budovy na Pankráci. Zde Boček využil nepozornosti ostrahy a podařilo se mu otevřeným oknem uprchnout. Poté, co se skrýval u několika přátel, dokázal nakonec 2. srpna 1971 pod plachtou kamionu uprchnout do NSR. V NSR Boček poskytl několik rozhovorů Američanům, o čemž podává následující svědectví: „*Informace o nerostných zásobách a jejich těžbě však Američany příliš nezajímaly, už proto, že v té době bylo jaderných zbraní na obou stranách víc než dost. Spíše se vyptávali na lidi kolem uranového průmyslu, co kdo dělá a co je zač.*“¹⁵⁵

Bočka v nepřítomnosti odsoudili k patnácti letům vězení. StB na jeho sledování nasadila několik agentů, dokonce uvažovala o tom, že by jej ze zahraničí unesla zpět do Československa. Tímto procesem vyvrcholila akce *Uran*, kterou Státní bezpečnost připravila již v polovině roku 1970. Krajský soud v Brně odsoudil v říjnu 1970 v rámci této akce k pětiletému vězení za sabotáž Milana Zieglera za to, že v srpnu 1968 ukryl tajnou dokumentaci o uranovém průmyslu. Okresní soud v Tachově podobně odsoudil ke třem a půl roku vězení Stanislava Vlasáka za organizování protestní stávkou pod heslem *Ani gram uranu do SSSR*.¹⁵⁶

¹⁵³ LEPKA, s. 54–56.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 56.

¹⁵⁵ BOČEK, s. 95–114.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 123–127.

5.6 Uranové doly v časech normalizace

V období mezi srpnem 1968 a ještě „neutuženou“ husákovskou normalizací docházelo v uranovém průmyslu k zajímavým momentům. Vznikala například do té doby neobvyklá spolupráce se společností *Pryssok und Co.*, která zkoumala výskyt uranu v Rakousku. Čeští geologové zde prováděli rozsáhlý průzkum a bedny se vzorky se zasílaly do příbramských laboratoří. Tato spolupráce však trvala jen do roku 1972. Normalizace znamenala také celostátní prověrky komunistů s cílem vyloučit nespolehlivé lidi. V uranovém průmyslu to vedlo k paradoxním situacím. Zatímco jedni vyloučení za strany uvítali, řada dalších se snažila udržet ve straně za každou cenu. Komunisté však měli značné potíže při vytváření spolehlivých prověřkových komisí. Příbramský průzkumný závod měl jen několik komunistů, kteří přicházeli v úvahu jako členové takovéto komise. Nechtěnou úlohu předsedy komise obdržel ing. V. Dmitrijev, kterému určili procento nutných vyloučení a termín ukončení prověrek. Dmitrijev však raději s celou rodinou riskantně emigroval, než aby se propůjčil takovýmto politickým praktikám.¹⁵⁷

V roce 1974 se počtem 9335 pracovníků docílilo druhé nejvyšší zaměstnanosti během celé historie uranového hornictví na Příbramsku, ale na rozdíl od roku 1958 se vytěžilo zhruba poloviční množství uranové rudy, navíc s pětinasobnými náklady.¹⁵⁸ V roce 1976 převzal primát největšího producenta uranu v Československu revír v Hamru na Jezeře.¹⁵⁹ Od poloviny sedmdesátých let vyvstala potřeba náhradního průmyslu v důsledku útlumu těžby uranové rudy, což vyústilo ve zřízení Závodu důlní mechanizace – strojírenského závodu Uranového průmyslu u bývalého dolu Ferdinand, jehož první etapa výstavby začala v roce 1980.¹⁶⁰ Historickou událostí se stalo dosažení největší hloubky v ČSSR

¹⁵⁷ LEPKA, s. 57.

¹⁵⁸ VELFL, *Z historie*, s. 44.

¹⁵⁹ VELFL, *Příbram*, s. 28.

¹⁶⁰ BAREŠOVÁ, s. 62.

a celé střední Evropě v červenci roku 1971 na jámě č. 17 , kde se kolektiv hlubinářů dostal do hloubky 1681 m. V roce 1975 toto číslo překonalo 1838,4 m dosažených na dole č. 16.¹⁶¹ V této době se jednalo o nejhlubší jámu ve střední Evropě s dopravou na jednom laně bez přetěžování.¹⁶²

Od počátku sedmdesátých let se začaly objevovat vážné problémy při plnění dodávek uranové rudy do SSSR. Způsobil to jednak úbytek bohatších rud v oblasti Příbrami, jednak narůstající hydrogeologické problémy v oblasti Hamru. V roce 1980 se začalo opět projednávat prodloužení československo-sovětské dohody. K podpisu nové dohody došlo 18. února 1981. Signatáři se stali místopředseda vlády ČSSR Rudolf Rohlíček a náměstek předsedy Rady ministrů SSSR Ivan Vasiljevič Archipov. Nová desetiletá smlouva určovala, že otázky průzkumu, těžby, dodávek i cen se měly nadále řešit vzájemnou dohodou na obchodní bázi. Roční objem dodávek se stanovil v průměrné výši 2400–2500 t uranové rudy. Původní dohoda z 23. listopadu 1945 byla tímto definitivně zrušena.¹⁶³

5.7 Polistopadové období

Pokles objemu důlních prací vedl k postupnému ukončování těžby uranu na jednotlivých dolech na Příbramsku. Jako první došlo již 1. dubna 1967 ke zrušení Dolu č. V (jáma č. 20 – Skalka/Drásov). Dále zanikl v roce 1976 Důl č. II (jáma č. 9 – Jerusalém). Od 1. července 1984 zůstaly v provozu jen dva doly: Důl č. IV a Důl č. III. Změna situace po roce 1989 urychlila ukončení těžby uranu, která se předpokládala na rok 1993. Již v lednu byl zrušen Důl č. III (jáma č. 16 – Háje), a tak jako jediný zůstal Důl č. IV (jáma č. 19). K vytěžení posledního vozu uranové rudy na Příbramsku došlo dne 30. září 1991 na jámě č. 19.¹⁶⁴

¹⁶¹ POČTA, nestránkováno.

¹⁶² VELFL, *Příbram*, s. 28.

¹⁶³ TOMEK, *Československý*, s. 8.

¹⁶⁴ KUBA, s. 7–8.

To ale neznamenalo definitivní konec prací. Nadále probíhaly likvidační práce na povrchu i v podzemí. Na 21. patře jámy č. 16 se dokončovaly nové průzkumné ražby překopů pro výstavbu podzemního zásobníku plynu. Po kladném vyhodnocení průzkumu se rozhodlo o jeho výstavbě v lokalitě Háje.¹⁶⁵ V rámci tohoto ojedinělého díla došlo v hloubce okolo 1000 m k vyražení 47,75 km chodeb a vylomení 652 260 m³ horniny. Po dokončení v roce 1998 se toto dílo zařadilo mezi světově uznávané projekty.¹⁶⁶ Generálním dodavatelem podzemní části zásobníku se stala Správa uranových ložisek, odštěpný závod Příbram. Ta převzala mimo jiné i povinnosti a závazky Uranových dolů Příbram, zrušených k 30. červnu 1991.¹⁶⁷

Ukončení těžby příbramského ložiska vedlo k přesídlení vedení uranového průmyslu do nové a největší ložiskové oblasti – Stráže pod Ralskem. 1. května 1992 se uranový průmysl přejmenoval na Diamo s. p.¹⁶⁸ Důležitý mezník, který se udál v listopadovém období v souvislosti s příbramským hornictvím, nastal na počátku 21. století. Rozhodnutí ministra průmyslu a odchodu Miroslava Grégra č. j. 178/2001 z 29. října 2001 znamenalo zrušení státního podniku Rudné doly Příbram sloučením s Diamo, s. p.¹⁶⁹

Prakticky veškerá těžba v rámci uranového i rudného hornictví se v České republice ukončila v roce 1994. Dále se dotěžuje jen uranové ložisko Rožná na Moravě. Díky stávajícím cenám uranu je těžba lukrativní i bez státní podpory. Historicky se Česká republika řadí v produkci uranu na šesté místo za USA, Kanadu, Německo, Jihoafrickou republiku a Ruskou federaci. Prioritní podíl v tomto hodnocení hrálo právě příbramské uranové ložisko.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 8.

¹⁶⁶ VELFL, *Příbram*, s. 30.

¹⁶⁷ KUBA, s. 8.

¹⁶⁸ LEPKA, s. 18.

¹⁶⁹ VELFL, *Z historie*, s. 44–45.

6. Pracovní tábory při uranových dolech

6.1 Získávání pracovních sil pro uranové doly

Prudký nárůst těžby uranu po druhé světové válce kladl velké nároky z hlediska shánění pracovních sil. Zejména se nedostávalo kvalifikovaných pracovníků, které tak často zastupovalo několik pracovníků nekvalifikovaných. Požadavky uranových dolů se nemohly splnit z domácích zdrojů, mimo jiné kvůli odsunu občanů německé národnosti a stále se zvyšující výrobě těžkého a zbrojního průmyslu. To vedlo k vyjmutí horníků s německým původem z odsunu. Dále měla dočasně od nedostatku zaměstnanců pomoci dohoda z 1. srpna 1946 o nasazení vojenských technických jednotek v Jáchymově.¹⁷¹

Uvažovalo se i o dalších způsobech, jak zajistit dostatek pracovních sil. 2. července 1945 se v Jáchymově nacházelo jen 122 německých horníků. K nim začali přicházet další z Ostravy, Příbrami, Kladna, zapojovali se noví osídlenci z českých zemí a ze Slovenska a přibývalo pracovních nasazených občanů německé národnosti.¹⁷²

První zajatecké tábory vznikly u dolů Rovnost a Bratrství na Jáchymovsku. Výstavba táborů poté pokračovala na jaře a v létě 1947, kdy byly vybudovány tábory při šachtách Svornost a Eliáš na Jáchymovsku a Prokop na Slavkovsku. Mimo jáchymovské a slavkovské oblasti působily nesvobodné pracovní síly také na Příbramsku.¹⁷³ Nedostatek pracovníků patřil od roku 1946 více než deset let ke klíčovým problémům. Ještě koncem roku 1946 měly Jáchymovské doly pouhých 237 zaměstnanců. V polovině roku 1947 se postupný nárůst zastavil kvůli nedostatku potravin. O řešení se postaral mimořádný dovoz zásob ze SSSR. Sovětský svaz také poslal přes 4000 německých válečných

¹⁷⁰ VELFL, *Příbram*, s. 30–31.

¹⁷¹ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

¹⁷² KAPLAN, PAČL, s. 31–32.

¹⁷³ BÁRTÍK, František, *Tábor Vojna. Ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008, s. 19.

zajatců, na jejichž využití se vlády obou zemí dohodly již počátkem roku 1947.¹⁷⁴

Příliv zaměstnanců, jež neměli zkušenosti s prací v dolech, si vynutil nábor horníků, kteří by stáli v čele pracovních skupin. Vedení Jáchymovských dolů se také snažilo držet v uranových dolech co možná nejdéle německé zajatce. K tomu se v záznamu z jednání československo-sovětské komise píše: „*Odsun těchto Němců s rodinami do Saska bude proveden po 1. lednu 1947, jakmile československá strana komise provede jejich výměnu na odpovídající kvalifikované pracovní síly.*“¹⁷⁵ Němečtí zajatci však nakonec zůstali na území ČSR mnohem déle. Příslušní funkcionáři a úřady dobře věděli, že váleční zajatci jsou provizorně využíváni, ačkoliv podle mezinárodní dohody měli tito zajatci nejpozději v roce 1949 opustit ČSR.¹⁷⁶

Počet nasazených německých zajatců kulminoval na přelomu let 1948 a 1949. Jejich další setrvání na Jáchymovsku a Příbramsku hrozilo mezinárodním skandálem. Oficiálně se sice nacházeli v Sovětském svazu, ale jejich rodiny dostávaly dopisy s československými razítky a zahrnovaly vládu ČSR žádostmi o propuštění. Důkazy o pobytu zajatců sbíral také Mezinárodní Červený kříž. Orgány ČSR žádaly o ukončení této složité situace sovětskou stranu, která však dlouho nereagovala.¹⁷⁷ Sověti potřebovali, aby tito pracovníci pokračovali v práci v uranových dolech na německé straně Krušných hor. Ambiciózní plán na zvýšení produkce a nedostatek pracovníků v ČSR vyvolal nápad o pracovní podpoře v rámci východního bloku. Sověti chtěli poslat do Jáchymova více než 50 000 pracovníků, včetně 43 301 horníků. Československá vláda však tento plán

¹⁷⁴ JANÁK, Dušan, *Nasazení německých zajatců z SSSR v Jáchymovských dolech (1947–1953)*. In: BORÁK, Mečislav (ed.), *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*. Sborník příspěvků, Praha 2003, s. 230.

¹⁷⁵ Protokol č. 3 ze zasedání československo-sovětské komise pro výzkum a využití ložisek rud a minerálů, obsahujících prvek radium a radioaktivní látky v Československu, 15. 7. 1946, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

¹⁷⁶ KAPLAN, PAČL, s. 32.

¹⁷⁷ JANÁK, s. 235.

zamítla, neboť nechtěla připustit, aby zde vznikla takto silná sovětská menšina.¹⁷⁸

Německé zajatce začali postupně nahrazovat českoslovenští trestanci. Po únoru 1948 naplnili věznice a nově vznikající trestanecké pracovní tábory lidé odsouzení podle známého zákona číslo 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, tedy političtí vězni. Nástup komunistů k moci byl spjatý s prudkým nárůstem počtu vězňů.¹⁷⁹ Kromě toho, že chtěla nová vládnoucí skupina izolovat politické představitele, ať již skutečné či jen předpokládané, zde hrálo svou roli i jisté opojení z pocitu moci, jež se projevovalo vystupňovanou třídní nenávisí a snahou o mstu vůči nedávným politickým partnerům. Vedle těchto politických faktorů hrály důležitou roli také faktory ekonomické, neboť národní hospodářství počítalo s jistým podílem nucené práce.¹⁸⁰ Nejvyššího počtu vězňů dosáhl režim v roce 1953, kdy se ve vězení nacházelo přes 46 000 lidí, z nichž téměř 15 000 pracovalo při uranových dolech.¹⁸¹

Ministerstvo spravedlnosti však muselo překonat řadu problémů, než takto vysokého čísla dosáhlo. Nebylo totiž schopné plnit kvóty, které vedení dolů požadovalo. V dané věci se začal silně angažovat sám ministr spravedlnosti Alexej Čepička, který vyhlásil *akci D*, později nazývanou akce *Ostrov*. Čepičkův náměstek Miroslav Kloss, který zodpovídal za dodávání vězňů do uranových dolů, vydal pokyn, aby se zrušily vyšetřovací vazby a s odsouzenými se zacházelo rovnou jako s trestanci. Soudci byli tlačeni k tomu, aby urychlovali soudní řízení. Také došlo ke zrušení trestních oddílů v průmyslových podnicích, což mělo za následek převedení 4634 vězňů na práci v dolech.¹⁸² Soudy začaly pro práci v uranových dolech zařazovat i velké množství kriminálních zločinců

¹⁷⁸ ZEMAN, Zbynek, KARLSCH, Rainer, *Uranium Matters. Central European Uranium in International Politics 1900–1960*, New York, Budapest 2008, s. 113–114.

¹⁷⁹ PINEROVÁ, Klára, *Vývoj československého vězeňství po druhé světové válce*. In: BOUŠKA, Tomáš (ed.), *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*, Praha 2009, s. 20–21.

¹⁸⁰ BORÁK, Mečislav, JANÁK, Dušan: *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*, Opava 1996, s. 75.

¹⁸¹ PINEROVÁ, s. 20–21.

a také osob, na které se vztahovaly retribuční dekrety. Paradoxně se tak v trestaneckých táborech vedle sebe sešli jak kolaboranti, tak účastníci II. odboje.¹⁸³

Faktem je, že za odlišné smýšlení a opoziční postoje se často odsuzovali lidé k neúměrně vysokým trestům jen proto, aby se splnily požadavky na přísun bezprávných pracovních sil.¹⁸⁴ Vnitřní správu a režim v zajateckých táborech měli na starosti Sověti. Ostrahu, která naopak spadala do kompetence československých orgánů, zajišťoval od odchodu strážního oddílu Rudé armády zvláštní útvar SNB a závodní stráž Jáchymovských dolů. Od března 1949 až do 31. května 1951 mělo pracovní tábory ve správě Ministerstvo spravedlnosti. Agenturně operativní činnost (získávání tajných spolupracovníků) prováděli v táborech příslušníci Sboru vězeňské stráže.¹⁸⁵

V uranovém průmyslu se od roku 1946 začaly rozvíjet praktiky charakteristické pro totalitní moc: nasazení velkého objemu prací, nadřazení plánu skutečné efektivnosti a výsledkům práce, náhrada nedostatečné mechanizace velkým počtem manuálních pracovníků s primitivním nástrojovým vybavením, uplatnění nucených prací a malý ohled na bezpečnostní a zdravotní podmínky.¹⁸⁶ Tomáš Bursík, který se zabývá trestaneckými pracovními tábory, dodává: „*Vězeňství v totalitním systému v jeho nejhrůznější podobě do sebe paralelně zapracovalo tři věci naráz. Fyzické týrání těla, psychické ničení duše a vykořisťování člověka pomocí práce.*“¹⁸⁷

¹⁸² KAPLAN, PAČL, s. 35–36.

¹⁸³ ŠEDIVÝ, Zdeněk, *Uranový gulag. Jáchymovské peklo*. Brno 2003, s. 51.

¹⁸⁴ BOČEK, s. 57–58.

¹⁸⁵ TOMEK, Prokop, *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*, Praha 2000, s. 9.

¹⁸⁶ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 17.

¹⁸⁷ BURSÍK, Tomáš, *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*, Praha 2006, s. 14.

6.2 Struktura táborů nucených prací a nápravně pracovních táborů

Během vlády KSČ se na území Československa daly rozlišit dva základní typy uranových táborů: tábory nucených prací (TNP) a nápravně pracovní tábory (NPT). Oba typy se od sebe zásadně odlišovaly tím, jak se do nich občan mohl dostat, dobou strávenou v táboře a také hrozícími tresty za porušení táborových řádů, směrnic, pravidel apod.¹⁸⁸

Zřizování, rušení a přemísťování TNP spadalo do kompetencí ministerstva vnitra, kterému příslušela též správa těchto táborů. Podle potřeby mohlo ministerstvo vnitra tuto působnost převést na krajské národní výbory.¹⁸⁹ Do TNP se člověk ve většině případů dostal z rozhodnutí tzv. krajské trojky, tedy prakticky bez jakéhokoliv soudního přelíčení.¹⁹⁰ Konec těchto komisí nastal 31. července 1950, kdy došlo ke zrušení zákona č. 247/48 Sb., nicméně další legalizaci TNP upravil zákon č. 88/50 Sb. (trestní zákon správní) a zákon č. 86/50 Sb. (trestní zákon).¹⁹¹ Naopak do NPT se posílali vězni odsouzení soudy, kromě těch, jež se do NPT dostali v tzv. divokých začátcích, kdy docházelo k transportování lidí čekajících na rozsudek z vazebních věznic.¹⁹² Na základě kvalifikovaných odhadů lze konstatovat, že všemi typy táborů (zajatecké, TNP, NPT) celkem prošlo kolem 90 000 nesvobodných pracovních sil.¹⁹³

Po změně režimu v únoru 1948 začaly přípravy zákona o pracovních táborech. Došlo však ke střetu dvou vizí, když na sebe narazily mírnější verze Antonína Zápotockého a represivnější verze Rudolfa Slánského. Nakonec Ministerstvo vnitra prosadilo zostřenou formu návrhu, kterou Národní shromáždění ho přijalo dne 25. října 1948

¹⁸⁸ BĀRTÍK, František, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951*, Praha 2009, s. 7.

¹⁸⁹ Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce, 18. 11. 1948, Soka Příbram, ONV Příbram, 16.

¹⁹⁰ BĀRTÍK, František, *Zemřelé nesvobodné pracovní síly v oblastech produkce uranové rudy 1946–1986*, Příbram 2011, s. 11.

¹⁹¹ BĀRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 26.

¹⁹² BĀRTÍK, *Tábory nucené práce*, s. 7.

jako zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce.¹⁹⁴ Od počátku existence těchto táborů do poloviny roku 1954 jimi prošlo okolo 23 000 postižených. Mimoto v říjnu 1949 začala Akce T-43 zaměřená proti reakci ve velkých městech, jejíž autoři počítali, že do TNP pošlou až 200 000 občanů. Tato akce však narazila na nepříznivý ohlas u veřejnosti a na další politické a organizační potíže, takže ji komunistické vedení v lednu 1950 zastavilo.¹⁹⁵

Podle ústavního, kázeňského a výchovného řádu z roku 1948 měly TNP vychovat k práci jako k občanské povinnosti: „*osoby starší 18. let, nepřekročily-li 60. rok věku, jsou tělesně a duševně způsobilé, ale práci se vyhýbají nebo ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život, zvláště veřejné zásobování a osoby, které jim to umožňují.*“¹⁹⁶

Československé vězeňství v mnoha ohledech navázalo na nacistické a sovětské modely. Lze to pozorovat na architektuře táborů stavěných podle vzoru koncentračních táborů. Dřevěné baráky se stavěly podle plánu, který zajišťoval pravidelnost a přehlednost. Celý prostor byl oplocen a doplněn o strážní věže. Přejímaly se i názvy, jako například *apelplac* (Appelplatz) pro prostor, kde denně docházelo ke sčítání vězňů. Během 50. let pronikaly sovětské vzory a zkušenosti, za čímž stálo s největší pravděpodobností působení sovětského poradce Ponomarenka, který se podílel na přepracování vězeňských předpisů zavádějících třídní výkon trestu, jenž zvýhodňoval loajální kriminální vězně na úkor tzv. protistátních vězňů.¹⁹⁷ Vlivem převážně německy hovořících vězňů a terminologie sovětských poradců (ruština převzala slovo z němčiny)

¹⁹³ BĀRTÍK, František, *Zemřelé nesvobodné pracovní síly v oblastech produkce uranové rudy 1946–1986*, Příbram 2011, s. 11.

¹⁹⁴ KAPLAN, Karel, *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948–1954*, Praha 1992, s. 79–84.

¹⁹⁵ KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a procesy v Československu*, Praha 2008, s. 30.

¹⁹⁶ Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovní řád pro tábory nucené práce, 18. 11. 1948, SokA Příbram, ONV Příbram, 16.

¹⁹⁷ PINEROVÁ, s. 21.

získaly vězeňské objekty při uranových dolech jediný slangový výraz – *lágry*.¹⁹⁸

Sovětské zásahy výrazně formovaly strukturu československého vězeňství až do roku 1954. Na konci tohoto období došlo k několika významným událostem: smrti Josifa Vissarionoviče Stalina v březnu 1953, svržení Lavrentije Beriji v srpnu 1953, zkouška vodíkové bomby 20. srpna 1953 a také obrovské rozšíření těžby uranu v ložiscích na Urale v březnu 1954. V této době již sovětští poradci v oboru vězeňství odcházeli z Československa.¹⁹⁹

Registraci politických vězňů prováděl vězeňský ústav v Ostrově u Karlových Varů, který je rozdělával do táborů na Jáchymovsku a později i v Horním Slavkově a v Příbrami. Jména vězňů ústav zapisoval do takzvaných základních knih, které po likvidaci táborů StB zřejmě nedopatřením nezlikvidovala.²⁰⁰ Státní bezpečnost znepokojovaly stále se opakující útoky politických vězňů, čímž se zabýval i Klement Gottwald, který navrhl celý souhrn opatření. Na počátku roku 1949, kdy se předpokládal velký rozmach dolů, jednalo ministerstvo vnitra o zesílení ostrahy. Tak vznikl samostatný oddíl Státní bezpečnosti v Jáchymově, který nahradil dosavadní pluk 1960 a dostal název *Jeřáb*.²⁰¹

Jeřáb se dělil na tři část: první skupina sídlila v Jáchymově, druhá na Mariánské a třetí měla za úkol střežit těžbu na Příbramsku (velitel Vladimír Dohnal). Velitelem útvaru Jeřáb byl původně Oldřich Hromádka, kterého v říjnu 1950 vystřídal Václav Lazna. Útvar měl mimo jiné na starosti doplňovat podle potřeb počet politických vězňů v jednotlivých lágrech.²⁰²

¹⁹⁸ BAJCURA, s. 21.

¹⁹⁹ BAJCURA, Lubomír, *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969*. In: *České vězeňství* 6, 1999, 2–3, s. 21.

²⁰⁰ ŠEDIVÝ, s. 7.

²⁰¹ KAPLAN, PAČL, s. 50.

²⁰² ŠEDIVÝ, s. 31–33.

Za práci, kterou odsouzení vykonali, měli dostávat odměny podle norem platných pro zaměstnance Jáchymovských dolů n. p. včetně příplatků za práci přes čas a ve dnech pracovního klidu.²⁰³ Reálně však trestanci dostávali jen část peněz, neboť se odměny dělily na tři části, z nichž třetinu dostal vězeň jako kapesné, druhý díl se ukládal na jeho konto a poslední díl se zadržoval jako úhrada nákladů pobytu vězně v táboře.²⁰⁴

Mezi lety 1949–1950 rychle přibývalo trestaneckých táborů. V roce 1949 vznikly tábory Vykmánov, Svornost, Mariánská, Rovnost, Nikolaj, Eliáš II, Vršek, Prokop, Svatopluk, Horní Slavkov a Příbram Vojna. Následující rok byly založeny Ústřední tábor, Bratrství a Ležnice, později vznikl tábor Vykmánov JAV a v roce 1953 Příbram Bytíz. Dále ještě existovaly tábory Nikolaj, Plavno a Příbram Brod.²⁰⁵

Období využívání vězeňské práce k produkci uranu lze rozdělit do dvou časových úseků: od vzniku pracovních táborů při uranových dolech do 1. června 1961 (zrušení posledního tábora na Jáchymovsku Rovnosti, respektive Vojny) a od 2. června 1961 do 31. prosince 1986. Ve druhém období se uranová ruda pomocí trestanců produkovala jen na Příbramsku, přičemž se již téměř nevyskytovali političtí vězni. Nacházeli se zde odsouzení za rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, krádeže, loupeže, ublížení či ujmu na zdraví, neoprávněného řízení motorového vozidla, znásilnění atd.²⁰⁶

²⁰³ Dohody a smlouvy mezi Jáchymovskými doly n. p. a Ministerstvem národní bezpečnosti, 9. 7. 1952, Archiv Diámo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, karton 293, přírůstek č. 91.

²⁰⁴ MAJER, Jiří, *Vězeňský tábor Vojna (1951–1961) ve svědectví politických vězňů*, In: Podbrdsko, 11, 2002, s. 121.

²⁰⁵ KAPLAN, PAČL, s. 51.

²⁰⁶ BÁRTÍK, František, *Zemřelý*, s. 39–40.

6.3 Vznik a vývoj tábora Vojna

Tábor Vojna se nacházel asi 5 km jižně od Příbrami a nesl název podle stejnojmenného kopce v jeho blízkosti. Do oploceného pásma spadaly také šachty Vojna I a Vojna II.²⁰⁷ Původně se jednalo o zajatecký tábor, který se postupně přeměnil v TNP. Vedení uranových dolů se nejprve bránilo zřízení TNP, neboť v nich panoval volnější režim než v trestaneckých táborech.²⁰⁸ Prvních dvacet zajatců bylo do tábora Vojna přivezeno 16. června 1948, dalších sto pak během následujících dnů. Koncem června Zemské velitelství SNB v Praze odvelelo na Příbramsko 54 příslušníků SNB a od 1. července došlo ke zřízení zvláštního oddílu pro střežení zajatců. Přesto se tento tábor zřejmě zaplnil až později, neboť v polovině září zde bylo stále jen 102 zajatců.²⁰⁹

Podobně jako jinde začali postupně zajatce nahrazovat političtí vězni. 19. listopadu 1949 se na poradě u technického ředitele Jáchymovských dolů ing. Raževa rozhodlo, že dojde k okamžité likvidaci zajateckého tábora Vojna. Bezprostředně poté byl zajatecký tábor zrušen, místo něho vznikl 22. listopadu 1949 TNP Příbram-Vojna.²¹⁰ 1. července 1950 se od TNP Vojna oddělila pobočka Příbram-Brod, kde vznikl samostatný TNP.²¹¹ V roce 1951 se začaly rušit TNP na Jáchymovsku a trestanci se stěhovali na Vojnu. Zde 1. dubna 1951 dosáhl počet vězňů 841 osob.²¹² 19. července 1951 došlo k transformaci TNP Vojna v NPT, konkrétně nesl označení NPT-U.²¹³ V roce 1956 se zde nacházelo 1517 osob, většinou politických vězňů.²¹⁴

²⁰⁷ JANÁK, s. 242.

²⁰⁸ KAPLAN, PAČL, s. 39–40.

²⁰⁹ JANÁK, s. 235–237.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ BĀRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 26.

²¹² KAPLAN, PAČL, s. 39–40.

²¹³ BĀRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 40.

²¹⁴ PETRÁŠOVÁ, Ludmila, *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949–1961*. In: VEVEŘ, Václav, BABKA, Lukáš, *Za svobodu a demokracii III: Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové 2002, s. 361.

Vojnu střežily tři řady ostnatého drátu, které doplňovaly zhruba každých 200 metrů strážní věže. Na nejvyšším místě tábora stála zděná budova velitelství, kde se prováděly všechny výslechy. V areálu Vojny stálo dvanáct dřevěných obytných baráků, označených písmeny A až M, z kterých se zachoval jediný – G. V barácích se po stranách středové chodby nacházelo 10 místností pro 16–18 vězňů. V táboře dále stála malá budova cáčovny (výdejna důlních lamp) a dvoupodlažní stavba, ve které byla kotelna, šatna pro fárovací obleky a sprchy.²¹⁵ Pro fungování tábora byla nezbytná také kuchyně, o která lze nalézt tuto poznámku: „*Stávající kuchyně nevyhovují nejen po stránce hygienické, ale i po stránce prostory. Požadavek bude v první řadě tvrdá podlaha s goulou pro odpad vody, postavení nejméně tří varných kotlů (na polévku, kávu, brambory nebo knedlíky) s instalovanými lapači páry, vybělení stěn i stropu.*“²¹⁶

V blízkosti velitelství se nacházela přízemní budova korekce, postavená v roce 1953. V korekci, jejíž cely měly šířku pouhých 1,75 m, strávili vězni za kázeňské přestupky často až několik týdnů. V budově se netopilo, takže pobyt v celách během mrazů nesl značná zdravotní rizika.²¹⁷ Další prostor, který sloužil k potrestání vězňů za kázeňské přestupky, se nazýval *bunkr*. Jednalo se o speciálně vybudovanou korekci, která měla sloužit k tvrdému potrestání provinilých trestanců. Postupem času se podoba bunkru měnila, dodnes se zachovala podzemní místnost o ploše 11,5 m². Do tohoto prostoru se vstupovalo ocelovými dveřmi, v jejichž horní třetině se nacházel jediný přívod čerstvého vzduchu – malý otvor zakrytý perforovaným plechem. Stěny, strop i podlaha byly betonové. Celý bunkr se nacházel pod úrovní terénu, takže zde panovala trvalá zima.²¹⁸ Uvěznění v bunkru, které postihlo velké procento vězňů tábora Vojna, mělo mnohdy vážné zdravotní důsledky.

²¹⁵ MAJER, *Vězeňský*, s. 112–113.

²¹⁶ Zpráva z jednání dne 20. 10. 1950. Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

²¹⁷ MAJER, *Vězeňský*, s. 113–116.

²¹⁸ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 79.

Pozoruhodné svědectví o podmínkách v táboře Vojna poskytuje zpráva bezpečnostního referenta Krajského národního výboru Josefa Krčmy, který jej navštívil v dubnu 1950: *„Nejprve jsme navštívili horní část tábora. Obě tyto části působí ponurým dojmem a zdá se mi, že zde bylo použito nadbytečně ostnatého drátu a kromě toho 2 střežící věže musí nevyhnutelně vyvolat dojem německých koncentračních táborů, k nimž schází snad jen napuštění elektrickým proudem. Snad je toto opatření nutné, neboť podmínky ve kterých chovanci tam žijí jsou prostě nemožné.“*²¹⁹

Denní řád TNP stanovoval budíček v letním období v pět hodin, v zimním období v šest hodin, v neděli a o svátcích pak vždy o hodinu později, jinak podle nástupu do práce. Po snídani nastoupili trestanci ve vojenském pořádku do práce. Denní pracovní doba se řídila podle druhu zaměstnání a trvala deset hodin. Doba, kterou si vyžadovala cesta na pracoviště a zpět se započítávala do pracovní doby. Dále se například v denním řádu uvádí, že *„[...] oběd se vydává podle uvážení velitele tábora se zřetelem na pracovní nebo povětrnostní poměry buď přímo v táboře, nebo na pracovišti“*.²²⁰

Večerní hodiny po práci měly být vyhrazeny pro čištění a úpravu pracovního náradí a oděvů, ale také k výchově příslušníků tábora. Před večerkou se musela dát světlice do pořádku. Večerku ostraha tábora stanovila v létě na devátou hodinu, v zimě na osmou hodinu. Jakékoliv rušení nočního klidu bylo trestné. Služba o nedělích a o svátcích závisela na pracovních poměrech trestanců. Pro osoby zaměstnané uvnitř tábora ji upravoval velitel tábora. Zpravidla se prováděla mravní, odborná a osvětová výchova a různé prohlídky, popřípadě bohoslužby.²²¹

²¹⁹ TNP Lešetice u Příbrami – zpráva, 25. 4. 1950, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, karton 297, přírůstek č. 91.

²²⁰ Prozatímní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucených práce, 18. 11. 1948, SokA Příbram, ONV Příbram, 16.

²²¹ Tamtéž.

Ohledně fyzických trestů se v kázeňském řádu uvádělo: „*Jakýkoliv tělesný zásah proti příslušníkům tábora jest zakázán. Tento zákaz platí nejen pro personál tábora, nýbrž v plném rozsahu i pro zaměstnance podniků a závodů, jimiž byli příslušníci tábora přiděleni k práci, jakož i pro ony příslušníky tábora, kterým – vzhledem k jejich bezvadnému chování – bylo propůjčeno zvláštní postavení v táboře.*“²²² Toto nařízení se ovšem porušovalo a trestanci často trpěli fyzickými tresty. Krutý však nebyl jen život v táboře, ale například i během nástupu na šachtu museli vězni jít koridorem svázaní dohromady, aby se tak zamezilo případným útěkům.

Na druhou stranu se vedení dolů snažilo dosáhnout maximální produktivity, a tak represe trestanců během práce na šachtě nedosahovaly takové míry. Inženýr Boček o postavení vězňů říká: „*Nemohu říct, že bych někdy viděl krutosti popisované ve vzpomínkách pamětníků [...] i když o jejich věrohodnosti nepochybuji [...] nelidské zacházení, ponižování a krutosti, zaznamenávané ve vzpomínkách vězňů se neodehrávaly na dolech, ale ve vězeňských táborech.*“²²³ Postupem doby se pracovní i existenční podmínky v uranových táborech měnily. Na konci padesátých let došlo k podstatné změně k lepšímu, tresty se zmírnily, strava se vylepšila. Vymizely jevy, že by vězeň strávil týdný v korekci v mrazu a prakticky beze stravy. Také se zlepšila hygiena a trestanci již nepracovali v oděvu, ve kterém trávili čas na ubikaci.²²⁴

6.4 Stávka a útěky na táboře Vojna

Významnou událost, která se odehrála během historie tábora Vojna, znamenala protestní hladovka z léta 1955. Tato stávka pro svůj masový charakter a délku trvání totiž patřila k největším projevům odporu v trestaneckých táborech. První impuls ke stávce dalo pravděpodobně

²²² Tamtéž.

²²³ BOČEK, s. 58.

²²⁴ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 179.

extrémně špatné jídlo,²²⁵ konkrétně staré nudle, kvůli čemu stávka dostala název *Nudlová*.²²⁶ Velitel tábora reagoval tvrdými represemi, což se setkalo s masovým odporem. Na Vojnu nakonec přijelo speciální komando, které prohledalo celý tábor, zatímco vězně držela hlídka v nedalekém lese. V dalších dnech ale trestanci stále odmítali nastupovat k jídlu, za což je postupně odváželi do ruzyňského vězení, kde byli podrobeni krutým výslechům. Tyto kroky vedly ke konečnému potlačení stávky. S jejími organizátory následně započal vykonstruovaný proces. Soudnímu jednání předsedal dr. Novák a tři odsouzení dostali navíc dohromady dalších 35 let vězení.²²⁷

Podle odhadů v letech 1947–1950 došlo na Vojně k dvaceti až třiceti úmrtím v řadách vězňů, z nichž nejméně tři zastřelila hlídka při pokusu o útěk. S jistotou se ví, že při pokusu o útěk z tábora Vojna zastřelil strážmistr Vladimír Dohnal dvěma dávkami ze samopalu dva německé válečné zajatce – Waltra Berga a Helmuta Wada. Oba usmrtil 12. května 1949 při pronásledování u obce Vrančice.²²⁸ Do 31. července 1950 nebyl útěk z TNP soudně postižitelný, provinivšího kázeňsky potrestal velitel tábora. Ani po tomto datu však postihy nebyly nikterak drastické, na rozdíl od NPT, kde se útěk posuzoval jako velezrada. Od ledna do konce října 1949 uprchlo ze všech TNP celkem 902 lidí, což činilo 10,9 % z počtu osob, které prošly tábory. Polovinu uprchlých chovanců se ale podařilo dopadnout.²²⁹ V případě útěků z táborů na Příbramsku byly stanoveny dva stíhací okruhy: Vltava a Brdy.²³⁰

V prosinci 1951 zastřelila hlídka při pokusu o útěk politického vězně Kuldu. Jedná se o jeden z nejčastěji zmiňovaných pokusů o útěk z tábora Vojna, mimo jiné také pro to, že šlo o jediné zastřelení v areálu tábora.

²²⁵ Dalším důvodem pro vypuknutí stávky mohlo být uvěznění několika trestanců v korekci, výročí vzniku Spojených států (stávka vypukla 4. července) nebo zavedení nového táborového řádu, který pro vězně znamenal další utužení režimu.

²²⁶ Tamtéž, s. 60.

²²⁷ ŠEDIVÝ, s. 45–48.

²²⁸ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 23.

²²⁹ Tamtéž.

O tom, že se Kulda pokusí uprchnout, dostalo velení již předem zprávu.²³¹ Prchajícího trestance zasáhla střelba v koridoru, který obklopoval tábor. Mrtvého vězně poté nechali ležet před tzv. kulturním domem, kam se na něho musel celý tábor jít podívat. Po letech se Vojenská obvodová prokuratura Praha zabývala tím, zda došlo v tomto případě k oprávněnému použití zbraně, ale celá záležitost se nakonec odložila.²³²

V roce 1952 asi čtyřicet politických vězňů pokusilo uprchnout podzemní chodbou, kterou hloubili pod barákem J. Chodba měla ústít za drátěným plotem, k čemuž bylo nutné vykopat tunel dlouhý asi 30 metrů. Hloubení se však nepodařilo utajit před udavači, takže celá akce selhala. Vězni pak museli za trest vykopat směrem od tábora k lesu hluboký bezpečnostní příkop. Přesto se pokusy o uniknutí pomocí vyhloubeného tunelu ještě několikrát opakovaly. Existují také případy, kdy se trestanci pokusili uprchnout poté, když se během práce v dolech přiblížili k zemskému povrchu. Z těchto důvodů platila od roku 1956 povinnost hlásit velitelství vězeňského tábora všechny případy, kdy se strop dobývek v uranových dolech blížil na 15 metrů k povrchu.²³³

6.5 Závěrečná fáze pracovních táborů

K definitivnímu zrušení tábora Vojna došlo 1. června 1961. Po tomto datu se potrestaní k těžbě uranové rudy využívali jen na táboře Bytíz.²³⁴ Bytíz se nacházel v blízkosti šachty č. 11 a dostal název podle blízké osady.²³⁵ Tábor vznikl v roce 1953, kdy sem bylo přemístěno mnoho vězňů z jáchymovského tábora Nikolaj. Asi polovina vězňů z tohoto tábora pracovala na mnohaleté výstavbě sídlišť v Příbrami.²³⁶ V roce 1956 bylo na Bytíze arestováno 1894 mužů, většinou političtí vězni. Po zrušení tábora Vojna přesunuli část odsouzených právě sem. Bytíz sloužil jako

²³⁰ ŠEDIVÝ, s. 188.

²³¹ BĀRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 53.

²³² ŠEDIVÝ, s. 87–89.

²³³ MAJER, *Vězeňský*, s. 124–125.

²³⁴ BĀRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 41.

²³⁵ MAJER, *Vězeňský*, s. 111.

vězeňské zařízení i po roce 1968, avšak již nikoliv pro delikventy odsouzené z politických důvodů.²³⁷

Podíl na zrušení tábora Vojna měla bezesporu také amnestie k patnáctiletému výročí obnovení Československé republiky vyhlášená 9. května 1960. Tato amnestie se týkala zčásti i politických vězňů, z nichž někteří se dočkali propuštění na podmínku. Další museli vyčkat na amnestie v roce 1962 a 1965. V roce 1960 si v táboře Vojna odpykávalo trest 1208 vězňů, z nich 659 odsouzených za protistátní činnost. Z tohoto počtu propustili 450 mužů na svobodu. Propuštění na svobodu si s sebou často vedle poškozeného zdraví odnášeli i řadu psychických problémů, které je pronásledovaly až do konce života. Navíc je jako politicky nespolehlivé neustále sledovaly orgány Státní bezpečnosti, funkcionáři Komunistické strany či členové Občanských výborů. Propuštění dostali doklady, že mohou být zaměstnání jen jako manuální pracovníci v dolech, hutích či těžkých provozech. Někteří se nemohli vrátit na místo původního bydliště, protože se jim během uvěznění rozpadlo manželství, zemřeli rodiče nebo byly jejich rodiny nuceně přesídleny.²³⁸

Vláda České republiky se, na základě podnětů Konference politických vězňů České republiky a Ministerstva spravedlnosti, rozhodla v červenci 1998 obnovit bývalý vězeňský tábor Vojna jako pietní místo připomínající utrpení občanů v době komunistické zvlá. Současně došlo k částečné rekonstrukci dochovaných objektů. Tábor Vojna byl vybrán za památník z toho důvodu, že je jediným částečně dochovaným vězeňským zařízením tohoto druhu na území České republiky z období komunismu.²³⁹

²³⁶ ŠEDIVÝ, s. 103.

²³⁷ MAJER, *Vězeňský*, s. 112.

²³⁸ Tamtéž, s. 132–133.

²³⁹ Tamtéž, s. 110–111.

7. Pozitiva a negativa spjatá s těžbou uranu

7.1 Výstavba města

Vysoké tempo rozvoje těžby uranu ovlivnilo život i strukturu celého města. Rudné doly využily konjunktury k vybudování bytových jednotek na sídlišti Stalingrad – Příbram IV a na Vysoké Peci – Havírna. Zde našla domov řada zaměstnanců, především techniků z Jáchymovských dolů. Další technici našli bydlení v prvních vlastních jáchymovských bytových jednotkách, ve finských domcích v Březnické ulici. Ještě více domků se mělo vystavět v nedalekých Žežicích, ale kvůli sporům o pozemky došlo nakonec k výstavbě ubytoven v drkolnovské části Zdaboře v Příbrami V. Omylem města tedy došlo k tomu, že si brigádníky nastěhovalo do Příbrami, neboť vedení organizace pro výstavbu ubytoven požadovalo sanitární vzdálenost od města až v Žežicích.²⁴⁰

Bouřlivý rozvoj uranového ložiska v okolí města přilákal dle názoru starousedlíků řadu dobrodruhů, kteří kazili kulturu příbramského prostředí. Starousedlíci, pokud nebyli špatně politicky zapsáni, měli sice také možnost na ložisku pracovat, ale celkově jejich počet na plánovanou potřebu pracovních sil nestačil ani teoreticky. *„A tak v prudkém počátečním rozvoji došlo zákonitě k tomu, že Příbram a blízké sousedské okolí se ve vlastní Příbrami dostávalo do relativní menšiny vůči novému prostředí – velmi hlasitému a často agresivnímu. A to se pochopitelně starousedlíkům nelíbilo.“*²⁴¹

Podle výhledového plánu z roku 1951 se mělo sídliště vybudovat během čtyř let. Jako hlavní investor se zmiňují Středočeské rudné doly. V konečném stavu se plánovalo sídliště s 977 bytovými jednotkami různých typů, kde mělo nalézt bydlení zhruba 4500–4800 lidí. Sídlíště mělo rozdělovat náměstí na dva přibližně stejné celky, z nichž každý měl

²⁴⁰ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 13–14.

²⁴¹ Tamtéž, s. 18.

být samostatně vybaven distribucí, mateřskými školkami a jeslemi.²⁴² V roce 1952 se začalo se stavbou sídliště Příbram – Březové Hory (Příbram VII). Výstavba narazila na řadu problémů, bohatost příbramského ložiska navíc přesvědčila zodpovědné pracovníky, že předpokládané sídliště o 900 bytových jednotkách je naprosto nedostatečné. V roce 1954 proto nejvyšší orgány v Praze rozhodly, že sídliště bude mít 3000 bytových jednotek, velký kulturní dům, dvě osmiletky, jedenáctiletku, čtyři mateřské školky, troje jesle, lázně s plaveckým bazénem a velkým sportovním stadionem. Ani tato varianta však nakonec nebyla definitivní.²⁴³

Uranový průmysl mimo jiné charakterizovala vysoká fluktuace zaměstnanců, což se částečně pojilo i s bytovou politikou. Dokládá to tento záznam z roku 1955: *„HSV [Hlavní správa výzkumu] má za to, že základními příčinami tak velké fluktuace je špatná organizace práce a v důsledku toho nízké výdělky některé kategorie dělníků; nedostatek bytů pro dělníky a nedostatečná masová politická práce s nově získanými dělníky. [...] Proto dělníci ze Slovenska a z Moravy pracují raději blíže svého domova, i když si vydělají o něco méně než v JD.*²⁴⁴

V druhé polovině roku 1956 vedení uranových dolů přijalo rozhodnutí o prohlubování příbramského ložiska z předpokládané hloubky 500 m na 1000 m – na dvacet pater. Toto rozhodnutí nebylo reflektováno personální a sociální politikou města, kde po celou dobu existence uranového ložiska nebylo dostatek bytů pro zaměstnance podniku, na rozdíl od oblasti západních Čech.²⁴⁵ Kvůli průtahům při výstavbě bytů se proto jednalo o možnosti panelové výstavby. K nedostatkům, které způsobovaly zpomalování výstavby, lze nalézt např. toto: *„Jest to ku př.*

²⁴² Zastavovací plán sídliště Příbram–Březové Hory, zápis z porady o výstavbě v Příbrami, 22. 12. 1951, SokA Příbram, ONV Příbram, 81.

²⁴³ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 14.

²⁴⁴ Zpráva s. Buba o zajištění podniku pracovními silami, 26. 2. 1955, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1955, přírůstek č. 27.

*velmi nízký stav pracovních sil, asi polovina plánovaného stavu, nedostatek stavebního materiálu ku př. cihel, říčního písku, vápna a jiných.*²⁴⁶

V následujícím roce zastupitelé města schválili směrný územní plán, který počítal se zástavbou domů pro 37 200 lidí.²⁴⁷ Na přelomu padesátých a šedesátých let se pracovní síla motivovala pro vstup k příbramské těžební společnosti příslibem přidělení bytové jednotky do dvou let, což obzvláště mladé lidi velmi lákalo. Jedině tak se mohl z přechodného pracovníka (brigádníka) stát pracovník stálý (kmenový).²⁴⁸

Existence uranového průmyslu na Příbramsku měla mnohem širší pole působnosti, než by se mohlo zdát. Nejen, že zaměstnával podstatnou část obyvatel v regionu, ale navíc měl vliv i na ostatní podniky. Ostatně to dokládá i komentář k bilanci pracovních sil na rok 1956: *„I když v bilanci není řešena otázka pracovníků Jáchymovských dolů, je nutné zvážit, že samotná existence zvláštních mzdových podmínek těchto zaměstnanců má vliv na hospodaření s pracovními silami v ostatních úsecích. Nejvíce je to pocíťováno v těch závodech, kde mzdová hladina je značně nízká, jako na př. u podniků potravinářského průmyslu. [...] Situace je taková, že není obtížné získávat další pracovníky pro Jáchymovské doly, ale je obtížnější přesvědčovat pracovníky z ostatních úseků, pokud nemohou být nahrazeni ženami, že je nutné, aby na svém pracovišti setrvali.*²⁴⁹

Na konci šedesátých let došlo k navýšení původního územního plánu na kapacitu města osídleného až 50 000 obyvateli, ale k jeho naplnění již nedošlo. V roce 1961 našlo v Příbrami domov 25 687 lidí,

²⁴⁵ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 15.

²⁴⁶ Zpráva o průběhu bytové výstavby prováděné organizacemi ministerstva stavebnictví, 6. 4. 1956, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Ústřední správa výzkumu a těžby radioaktivních surovin 1955–1965, Komise 1956/I, přírůstek č. 27b.

²⁴⁷ VELFL, *Příbram*, s. 53.

²⁴⁸ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 18–23.

²⁴⁹ Plánování pracovních sil, 4. 6. 1958, SokA Příbram, ONV Příbram, 422.

v roce 1970 pak 28 939 obyvatel a v roce 1985 už 39 376 občanů.²⁵⁰ Protože město nabylo na rozloze, tak se v roce 1958 zřízením tratí č. 1 a 2. zavedla městská autobusová doprava.²⁵¹ Pamatovalo se i na kulturní vyžití obyvatel města, což vedlo 8. listopadu 1959 k slavnostnímu otevření nového kulturního domu.²⁵² Šlo o rozsáhlou budovu, která byla vybavena divadlem se stálou scénou, kinem, loutkovou scénou, velkým estrádním sálem a dalšími sály a klubovny. Fungovaly zde zájmové kroužky pro zaměstnance uranových dolů. Komplex Domu kultury doplňovaly restaurace, kavárna a hotel.²⁵³ V roce 2006 se kulturní dům stal národní kulturní památkou.²⁵⁴

Na výstavbě sídlišť se velkou měrou podíleli vězni z blízkých pracovních táborů. Práce na stavbě jim dávala podstatně větší šanci k útěku než práce v dolech, čehož mnozí z nich využili. Pokusy o útěk však také vedly ke dvěma tragickým událostem. Poblíž novostavby věžového domu v Příbrami VII, stavěného potrestanými z tábora Bytíz, zastřelil 15. září 1961 příslušník Vnitřní stráže Ministerstva vnitra dvanáctiletou šolačku. Její kamarádka utrpěla vážné zranění, když ji kulka zasáhla nad pravým okem. Podobně tragická událost se stala o deset let později 27. října 1971, kdy ostraha, která se snažila zastavit prchajícího vězně, smrtelně zasáhla pracovníci uranových dolů vracející se ze zaměstnání.²⁵⁵

Rychlá výstavba města v době konjunktury uranových dolů s sebou přinesla i řadu negativ. Město velmi utrpělo nesmyslnými rozhodnutími tehdejších představitelů města, což vedlo zejména ve druhé polovině 20. století k destrukci historických rysů města. Nejvýrazněji se to projevilo na hlavním náměstí ve staré části města, dále pak v Plzeňské ulici,

²⁵⁰ VELFL, *Příbram*, s. 53.

²⁵¹ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

²⁵² BAREŠOVÁ, Jana, *Příbram v průběhu 20. století*. In: BAREŠOVÁ, Jana, BERÁNEK, Jan (ed.), *Historie a současnost podnikání na Příbramsku, Žehušice 2003*, s. 58.

²⁵³ Kolektiv autorů, *20 let*, nestránkováno.

²⁵⁴ VELFL, *Příbram*, s. 55.

²⁵⁵ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 178.

zařazené po roce 1960 do tzv. I. etapy asanace, a na Karlově náměstí (Rynečku) s přilehlými ulicemi, vytipovanými do II. asanační etapy probíhající do sedmdesátých let 20. století.²⁵⁶ Místo dřívějších staveb dostala prostor výstavba panelových domů, což se výrazně odrazilo na vzhledu města.

Příbramské uranové doly neměly vliv pouze na výstavbu města. Zaměstnanci uranového průmyslu se významně podíleli na důležitých stavbách, jako např.: kabelové trasy a tunely pro pražské metro, skupinový vodovod Humpolec-Pelhřimov-Pacov, ražba štolové části brněnského vodovodu, štoly pro vodní dílo Malešice, gravitační štola na Přísečnici a 50 km dlouhý štolový přivaděč vody Želivka-Praha.²⁵⁷ Inženýr Boček, který v jednáních o tomto projektu s místopředsedkyní vlády Ludmilou Jankovcovou zastupoval generálního ředitele, o výstavbě přivaděče napsal: *„Návrh, abychom se toho ujali se mi líbil. Jednak pro možnost převést na štolu pracovníky, jejichž dávka ozáření se již blížila přípustné normě, ale i proto, že šlo o svého druhu největší podzemní dílo v Evropě a tedy o zajímavou výzvu.“*²⁵⁸

Většinu staveb prováděl ČSUP prostřednictvím svého stavebního podniku Základna rozvoje uranového průmyslu.²⁵⁹ Samotná ZRUP se ve své publikaci z roku 1988 charakterizovala takto: *„Závod dodává stavby průmyslové, komplexní bytovou výstavbu, technické vybavení měst, stavby směrové a v menším rozsahu i zemědělské. Z průmyslové výstavby byly v posledních pěti letech realizovány stavby Strojírenského závodu Příbram, kotelny na pevná paliva v Dolní Rožínce, šachta 19, VZUP Kamenná, kalojemy na Diamu a Dubenci, přeložka silnice I/30, stavby otvírek spodních horizontů ložisek Příbram a Dolní Rožínka,*

²⁵⁶ VELFL, *Příbram*, s. 54.

²⁵⁷ LEPKA, s. 83–84.

²⁵⁸ BOČEK, s. 81.

²⁵⁹ BAREŠOVÁ, s. 59.

*Centrální zdroj tepla Příbram a řada objektů vlastní investiční výstavby v Příbrami a v Ostrově nad Ohří.*²⁶⁰

7.2 Zdravotní rizika spojená s těžbou

Práce v uranových dolech lze v mnohých ohledech považovat za extrémně náročnou. Teplota pracovního prostředí na čelbě se pohybovala mezi 28 až 33 °C při relativní vlhkosti 50 až 60 %.²⁶¹ Navíc s sebou důlní činnost přinášela mnohá zdravotní rizika. Zdravotní potíže způsobovala přítomnost škodlivin v ovzduší a hlavně všudypřítomné ionizující záření, ale také zde, podobně jako u jiných hornických činností, dosahovala vysoké míry úrazovost. Mezi lety 1949–1991 se evidovalo 277 smrtelných úrazů. Statistické údaje z let 1959–1991 prokázaly nemoc z povolání u 2210 osob, z toho v 710 případech se jednalo o rakovinu plic.²⁶² Věžně pracující v dolech ale ohrožoval i nadměrný hluk důlních strojů, vibrace při manipulaci s vrtacími kladivy atd. Ohrožení vnitřním ozářením se také zvyšovalo přenášením rudného prachu z rukou a ze šatů do těla při jídle nebo kouření. Jako základní ochrana proti tomuto vnitřnímu záření platilo především intenzivní větrání a neustálé zdokonalování pracovních oděvů a ochranných pomůcek při práci v uranových dolech.²⁶³

Počátky těžby však charakterizuje pomíjení i těch nejprimitivnějších bezpečnostních pravidel. Němečtí váleční zajatci mohli svou práci provádět často jen vleže nebo sehnutí. Ve štolách často docházelo k sesutí stropu.²⁶⁴ Stěženi problém představoval nedostatek důlních strojů. Ve zprávě jáchymovské komise z roku 1946 se píše, že československá strana má k provádění výzkumných hlubinných prací k dispozici pouze jeden vrtací stroj značky Croelinus, proto zažádala

²⁶⁰ Anonym, *Základna rozvoje uranového průmyslu koncernový podnik Příbram 1948–1988*, Příbram 1988, nestránkováno.

²⁶¹ POČTA, nestránkováno.

²⁶² LEPKA, s. 43.

²⁶³ BURSÍK, s. 104–106.

²⁶⁴ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 20.

sovětskou stranu o dodání tří vrtacích strojů značky Sullivan.²⁶⁵ Zpočátku probíhalo zpracování vytěžené rudy tak, že se nejprve na povrchu vysypala z důlních vozíků na plechovou podlahu, odkud se lopatami překládala do bedniček. Ty se po přeměření radioaktivity ručně nakládaly na nákladáky a odvážely na oddělení technické kontroly. Tam se bedničky opět ručně skládaly a po dalším měření vysypávaly na pás.²⁶⁶

V období bouřlivého rozvoje uranového průmyslu ovlivňoval úrazovost pracovníků především nedostatek zkušených lamačů a středních techniků. Velký počet úrazů vznikal při střelné práci a pádem horniny, za který často mohla nedostatečná výdřeva. Předpisy pro střelnou práci sice existovaly již od roku 1946, ale často docházelo k jejich porušování, což si vyžádalo mimořádná výchovná a represivní opatření. Všichni střelmistři a lamači se postupně přezkušovali, přičemž mnozí z nich přišli o střelmistrovské dekrety. Hledaly se ale také nové způsoby střelné práce, což vedlo k postupnému nahrazení odpalů pomocí zápalnic používáním elektrického roznětu. Snaha o zlepšení bezpečnosti práce vedla k systematické výchově lidí prostřednictvím školení, brožurek, plakátů a nástěnek. V letech 1955–1956 vznikly filmy propagující bezpečnou práci, jako *Střelná práce*, *Nástup do práce* a jiné.²⁶⁷

Záznamy z roku 1954 potvrzují, že problematice bezpečnosti práce se věnovala čím dál větší pozornost. Svědčí o tom i tento zápis: „*Systematickým nápirem a hromadnými prohlídkami závodů byl vzbuzen i ve vedení závodů větší zájem o bezpečnost práce, který mnohde byl velmi chatrný a dosud neodpovídá platným zákonným ustanovením vztahujícím se na provozní orgány v péči o bezpečnost práce [...] ,v čemž*

²⁶⁵ Protokol č. 1 ze zasedání československo-sovětské komise pro výzkum a využití ložisek rud a minerálů, obsahujících prvek radium a radioaktivní látky v Československu, 22. 2. 1946, Praha, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955, Komise 1946–1950, přírůstek č. 27.

²⁶⁶ BOČEK, s. 62.

²⁶⁷ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSÚP

*je a pomocí všech vedoucích orgánů podniku i odborů nutno docílit podstatné změny k lepšímu.*²⁶⁸

K dalším nedostatkům patřil špatný větrací systém, který způsoboval dýchací potíže u mnohých pracujících. Zajatci, kteří delší dobu pracovali u drtičky rudy a museli tak čelit suchému rudnému a kamennému prachu, si stěžovali na dušnost a bolesti na plicích.²⁶⁹ Zpočátku se v dolech (týká se to především Jáchymovska) používalo větrání přirozené. Později se přecházelo na větrání sací, během kterého ventilátory odsávaly vzduch z dolu a vháněly čerstvý vzduch. Tento způsob však odsával i radon ze stařin a netěžených vrstev.²⁷⁰

Nový způsob snížil obsah radonu v ovzduší sedmkrát. Pro dosažení takovýchto norem se urychleně dokončovaly práce na větracích stanicích jak v oblasti Jáchymova, tak i v oblasti Příbrami.²⁷¹ Nejlépe se nakonec osvědčilo větrání přetlakové, které přítomnost radonu v šachtách několikanásobně snížilo. Negativem tohoto způsobu však byla jeho nákladnost. V Příbrami se při přebudování spotřebovalo mnoho megawattů, ale riziko nemocí z povolání se snížilo.²⁷²

Od roku 1949 se na pracovištích uranového průmyslu prováděla pravidelná měření aktivity radonu, jejichž výsledky posloužily jako podklad pro výpočet expozice pracovníků ionizujícímu záření. Od roku 1961 se zavedly osobní filmové dozimetry (měřiče ionizujícího záření) a postupně se také začaly vést dozimetrické karty jednotlivých pracovníků uranového průmyslu.²⁷³ Zaměstnanci dolů, kteří se blížili k přípustné dávce, se posílali na jiná pracoviště.

²⁶⁸ Úrazovost ve III. čtvrtletí 1953, Archiv Diamo, s. p. Příbram, Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946-1955, Komise 1954, přírůstek č. 27.

²⁶⁹ BĀRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 20.

²⁷⁰ BOČEK, s. 64–65.

²⁷¹ Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Archiv Diamo, s. p. Příbram, ČSUP.

²⁷² BOČEK, s. 64–65.

²⁷³ HEMER, Miroslav, *Těžba a zpracování uranu*. In: KELNER, Vladislav (ed.), *Principy a praxe radiační ochrany*, Praha 2000, s. 568.

Pracovníky v podzemí uranových dolů ohrožovaly tři možné způsoby ozáření. Bylo to jednak zevní záření gama (které na rozdíl od ostatních proniká i pracovními oděvy), dále ozáření z inhalace produktů přeměny radonu a ozáření z inhalace směsi dlouhodobých radionuklidů uran-radiové řady vydávající záření alfa.²⁷⁴ Hygienici se nejvíce obávají radioaktivního plynu radonu, který vzniká přeměnou radia přítomného nejen v uranových rudách, ale také v důlních radioaktivních vodách. Při své přeměně vysílá radon radioaktivní záření ve formě alfa částic, které má sice malou prostupnost (nepronikne např. fázacemi obleky), ale jeho hlavní nebezpečí tkví v tom, že jej horníci vdechují a škodlivé částice se pak usazují na plicích. Dýcháním se mohou produkty rozpadu radonu dostat i do krevního oběhu a následně negativně působit na libovolném místě lidského organismu. Dlouhodobé působení tohoto plynu je pro lidský organismus škodlivé, naopak při občasném vnějším působení má radon i léčivé účinky.²⁷⁵

Následkem intenzivního ionizujícího ozáření mohou vznikat v lidském těle různé mutace a nádory. Rakovina plic se u horníků při uranových dolech běžně nazývá jáchymovskou nemocí. Zvýšená náklonnost k leukémii a tvorbě zhoubných nádorů se může projevit až po desítkách let. Právě tato skutečnost spolu s dalšími možnými příčinami komplikuje u postižených lidí objektivní hodnocení jejich zdravotních potíží.²⁷⁶

Ačkoliv se dařilo zdravotní rizika spjatá s těžbou uranu postupně snižovat, naprosté bezpečnosti v uranovém průmyslu dosáhnout nelze. Dokládá to i příklad nenadálého výbuchu se smrtelnými úrazy na 14. patře v úseku Háje, ke kterému došlo v roce 1976. K výbuchu došlo kvůli metanu, jehož výskyt v dolech se datuje od roku 1958, kdy pracovníci pronikli do větších těžebních hloubek. Od zmíněné tragické

²⁷⁴ Tamtéž, s. 562.

²⁷⁵ LEPKA, s. 90.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 90–91.

události se metanu věnovala mimořádná pozornost, aby se předešlo dalším nehodám.²⁷⁷

7.3 Ekologické škody a jejich likvidace

Z hlediska negativních dopadů těžby energetických surovin na životní prostředí je uran řazen na třetí místo, hned za těžbu hnědého uhlí lomovým způsobem a černého uhlí v Ostravsko-karvinském revíru. V České republice existuje odhadem přes 200 míst, kde došlo k poškození přírody vlivem průzkumu, těžby a úpravy uranových rud. Příbramsko je samozřejmě jedním z nich.²⁷⁸ Těžba a zpracování rud ovlivňuje životní prostředí ve svém okolí plynnými, kapalnými a pevnými přírodními radioaktivními látkami. U provozovaných dolů se jednalo zejména o vzdušninu odváděnou výdušnými jámami, prašnost těžného a odvalového materiálu a úniky čerpané důlní vody. Z úpraven a kalových polí připadají v úvahu především úniky technologické vody a aerosoly z pláží a ventilačních zařízení.²⁷⁹

V době rozmachu uranové těžby ve čtyřicátých a padesátých letech se ochraně životního prostředí nevěnovala téměř žádná pozornost. Zásadní prioritou bylo co nejrychleji těžít a dodávat uran do Sovětského svazu. Malá pozornost se věnovala i těžbě surovin doprovázejících uran, což se týkalo například stříbra, cínu, wolframu, kobaltu, niklu, vizmutu a olova. Jejich odtěžování by totiž zdržovalo vlastní těžbu uranu. Zlepšení nastalo až po roce 1956, kdy začala těsnější spolupráce mezi Rudnými doly Příbram, zabývajícími se těžbou barevných kovů, a místními Jáchymovskými doly. Jako příklad této spolupráce poslouží využití ložiska Vrančice, kde se střídavě těžil jak uran, tak i barevné kovy.²⁸⁰ Další důležitý krok vedoucí k větší ochraně životního prostředí nastal v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy z bývalých Ústředních

²⁷⁷ KUBA, s. 45.

²⁷⁸ LEPKA, s. 85.

²⁷⁹ HEMER, s. 572.

²⁸⁰ LEPKA, s. 20.

laboratoří vznikl Vývojový a výzkumný ústav ČSUP. Do organizační struktury ústavu se poprvé v historii zařadilo středisko ekologie.²⁸¹

V příbramské těžební oblasti se musely na základě požadavků veřejnosti u některých odvalů vybudovat malé dekontaminační stanice, aby škodlivé průsaky z těchto hald neznečišťovaly Příbramský potok a přilehlé zahrádkářské kolonie.²⁸² Dekontaminace důlních vod se postupně zaváděla od počátku šedesátých let.²⁸³ V prvních letech těžby se na znečišťování prostředí důlními vody nebral zřetel. Protokol ze schůze konané 20. dubna 1954 např. dokládá jednání o možnosti „sváděti odpadní vody důlní ze šachty Bytíz příkopem příjezdné komunikace k dolu, až ke státní silnici I. tř. Strakonice-Praha“.²⁸⁴

Těžba a úprava uranových rud vedla také ke znečišťování ovzduší, kdy se nebezpečnými stávaly především radioaktivní prach a radon. Zvýšená prašnost postihuje okolí hald, úpraven a cest, po kterých se uranová ruda dopravovala.²⁸⁵ Tento problém se týkal Příbrami naprosto zásadně, neboť se radioaktivní materiál z bytízské oblasti převážel přímo přes příbramské náměstí. Jáchymovské doly měly v padesátých letech vybudovat obchvatní komunikaci, ale nakonec ji město postavilo až v polovině osmdesátých let. Téměř po celou dobu existence ložiska se tak radioaktivní materiál vozil z Úpravny 1. máj přes příbramské náměstí k vagónování na místní nádraží.²⁸⁶

Vyřazování uranových ložisek z provozu se řídilo podmínkami schválenými Státním útvarem pro jadernou bezpečnost a muselo splňovat kritéria podle platné legislativy. Jedná se zejména o bezpečnostní rozborů a záruky radiační ochrany, monitorovací programy, vnitřní havarijní plán, harmonogram a termíny vyřazovacích činností, včetně plánovaného

²⁸¹ Tamtéž, s. 88.

²⁸² Tamtéž, s. 86.

²⁸³ Kolektiv autorů, *Rudné*, s. 276.

²⁸⁴ Průmyslové a odpadní vody, 20. 4. 1954, SokA Příbram, ONV Příbram, 180.

²⁸⁵ LEPKA, s. 87.

²⁸⁶ VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, SokA Příbram, s. 18–23.

využití místa po vyřazení z provozu.²⁸⁷ Omezení až zastavení těžby souviselo s konzervací a likvidací dolů a s realizací programů nápravných opatření pro ochranu životního prostředí, což se spojovalo se značnými náklady, které nesl stát.²⁸⁸

Po vytěžení posledního vozíku rychle pokračovaly likvidační práce v podzemí. Propočty ukázaly, že plenění a vytěžení kolejnic, potrubí, luten a jiných materiálů není ekonomické, proto se z podzemí vyvezly jen zařízení s koly (vozy, nakladače, lokomotivy apod.) a zařízení jejichž náplň by mohla kontaminovat vodu při následném zatopení ložiska. Ohlubeň jámy č. 19 byla překryta betonovými panely a 7. prosince 1994 došlo k demolici těžní věže pomocí výbušnin. Jáma č. 19 měla však nejnižše položenou ohlubeň (454,5 m) ze všech důlních děl ústících na povrch, dalo se tak předpokládat, že zde dojde k výtoku vody. Tato voda se musela důkladně vyčistit, aby vše odpovídalo platným předpisům a aby nebyly překročeny maximální přípustné hodnoty. Proto se poblíž vybuřovala nová čistící stanice důlních vod (zprovozněna v roce 2005) a v hloubce 17 m pod ohlubeň se do jámy prorazila nová štola.²⁸⁹ Budovy spolu s pozemky se po ukončení likvidačních prací předaly novým uživatelům. Zděné budovy v areálu jámy č. 15 využívá Centrální archiv Diamo, s. p., pro uložení písemné a hmotné dokumentace.²⁹⁰

V současné době se věnuje pozornost rekultivaci průmyslových areálů, kde se těžila a zpracovávala uranová ruda. Odvaly a kalová pole se postupně sanují. Materiál z odvalů se částečně zpracovává na tříděné kamenivo pro další řízené využití, zejména v dopravním stavitelství, a pro zásyp úvodních důlních děl a propadů. Odvaly jsou v různém množství kontaminovány radionuklidy, což závisí především na jejich lokalitě a také stáří, protože v počátcích rozvoje těžby se využíval jen čistý smolinec

²⁸⁷ HEMER, s. 573.

²⁸⁸ Kolektiv autorů, *Rudné*, s. 275.

²⁸⁹ KUBA, s. 68.

²⁹⁰ Kolektiv autorů, *Rudné*, s. 449.

a velmi bohaté rudy. Jenom v oblasti okolo Příbrami se odhaduje, že odvaly obsahují až 1900 t uranu.²⁹¹

Zastavením odčerpávání důlní vody dochází k zatápnění podzemí jednotlivých dolů. Vyřazená technologická zařízení chemických úpraven se dle míry kontaminace dávají buď do šrotu nebo se ukládají do odkališť. Odkaliště jsou postupně také sanována a rekultivována. Zakrývají se inertním materiálem, aby do nich nepronikaly srážkové vody a aby se snížilo množství radonu vystupující z jejich povrchu.²⁹²

²⁹¹ HEMER, s. 573–574.

²⁹² LEPKA, s. 88–89.

8. Závěr

Okamžik, kdy geologický průzkum v roce 1947 potvrdil existenci uranové rudy na Příbramsku, znamenal bezesporu zlomový moment historie města. Avšak skutečnost, že se v Československu po druhé světové válce nacházela ložiska kvalitní uranové rudy, mohla mít zásadní vliv nejen pro regiony, kde se tato ložiska nacházela, ale i pro celé hospodářství země. ČSR měla k dispozici surovinu, o kterou svět projevoval enormní zájem, obzvláště pak východní blok, kde potvrzených ložisek uranu nebylo mnoho. Je však nutné poznamenat, že samotné Československo by jen těžko dokázalo vybudovat takový těžební kolos, jako se mu to podařilo s pomocí Sovětského svazu.

Úvodní kapitoly této diplomové práce dokládají, že existence takto žádaného přírodního zdroje mohla mít pro zemi mnohem příznivější dopady. Smlouva, vyjednaná se Sověty v době, kdy o uranové rudě v Československu nebyla známa celá řada skutečností, se ve výsledku ukázala jako jednoznačně nevýhodná. První kapitola však také zdůrazňuje, že se musí se brát v potaz i kontext doby a možnosti, jež ČSR měla. Po druhé světové válce se Praha mohla jen těžko vyhnout jednání se SSSR, navíc k tomu čelní představitelé státu neměli ani vůli. Tak došlo nakonec k uzavření smlouvy z 23. listopadu 1945, jež vedla k nastartování celého československého uranového průmyslu, ale která později znamenala, že stát musel tento průmysl podporovat vysokými dotacemi.

Příbramský region však na nevýhodnosti uzavřených smluv nikterak netrápil. Pro město, ve kterém pomalu ukončovalo svou dlouhou historii rudní hornictví, naopak nastalo období konjunktury. Založení uranových dolů přineslo velké množství nových pracovních míst, a to ne jen v samotných dolech, ale i v nejrůznějších přidružených zaměstnáních. Nejen, že se prudce zvýšil počet obyvatel a došlo k výstavbě celých nových čtvrtí města, ale uranové doly přinesly i širší povědomí o tomto regionu v celé zemi. Životní úroveň zdejších obyvatel přesahovala

celonárodní průměr a Příbram zažívala rozmach i v kulturní a sociální rovině. O to větší starosti přineslo obyvatelům postupné uzavírání dolů. Uranové doly také do jisté míry změnilý ráz krajiny v okolí města, kde během těžebně aktivních let vyrostlo mnoho hald a kde mnohde dodnes stojí těžní věže.

Uranový průmysl nepřinesl rozkvět jen samotnému městu, ale podílel se i na řadě dalších významných stavbách v celé zemi. Jako ukázkový příklad zde slouží vyhloubení tunelu pro přivaděč vody z vodní nádrže Želivka do Prahy. František Lepka při hodnocení činnosti uranového průmyslu napsal, že byla užitečnější práce tzv. pomocných uranových provozů, než vlastní těžba, úprava a export uranu.²⁹³ S tímto tvrzením lze do jisté míry souhlasit.

Jako jednoznačnou zápornou součást historie uranového průmyslu v Československu je nutné brát působení nesvobodných pracovních sil při tomto odvětví, které se nevyhnulo ani Příbramsku. Ačkoliv se lze setkat s celou řadou názorů na život a práci trestanců, dá se říci, že se v uranovém průmyslu začaly postupně rozvíjet praktiky charakteristické pro totalitní moc, jejichž výsledkem mnohdy byly zmařené životy a trvale poškozené zdraví lidí.²⁹⁴

Při studiu podmínek života vězňů uranových táborů je však nutné dávat pozor na to, o které období se jedná, neboť se tyto podmínky velmi často různým způsobem měnily. Ke konci padesátých let doznaly podmínky v pracovních táborech jistých změn k lepšímu, navíc pomalu přicházel proces postupného uzavírání těchto táborů. Jak je patrné z kapitoly věnující se tomuto tématu, nesvobodné pracovní síly pomohly vyřešit nedostatek pracovníků v počáteční fázi těžby uranu v Československu. Tábory nucené práce a nápravně pracovní tábory však přetrvaly i v období, kdy se již podařilo tuto krizi překonat. Lze tak tvrdit,

²⁹³ LEPKA, s. 83–84.

²⁹⁴ BÁRTÍK, *Tábor Vojna*, s. 17.

že tehdejší vládnoucí režim zneužil uranový průmysl k represím vůči nepohodlným osobám.

Další negativa spjatá s těžbou uranu představovala velká zdravotní rizika a napáchané ekologické škody. U obou těchto problémů lze tvrdit, že se jim obzvláště v počátečních etapách vývoje uranového průmyslu věnovala zcela nedostatečná pozornost. S likvidací napáchaných ekologických škod se uranový průmysl potýká do současnosti. Zmařené životy lidí, v důsledku nedbalých bezpečnostních opatření jako např. z hlediska odstřelů horniny nebo větrání v šachtách, již zachránit nejde. I zde je však třeba říci, že hornictví a těžební práce vždy přinášely zvýšené riziko a k určité újmě na zdraví zde bude docházet v každém období.

V konečném hodnocení se nelze jednoznačně přiklonit k tomu, že by těžba uranové rudy znamenala pro Příbramsko negativní období dějin, ale nelze toto období brát ani jednoznačně kladně. Celkově mohlo Československo na produkci uranu určitě utržit více, ale, jak již zaznělo, v souvislosti s dobovými okolnostmi to šlo jen velmi těžce. Pro Příbram samotnou existence uranových dolů znamenala období konjunktury a velkých příležitostí, ale vždy je nutné kriticky hodnotit i záporné jevy, které toto období rozvoje přineslo s sebou a které se snažila zanalyzovat tato diplomová práce.

9. Použité prameny a literatura

9.1 Nevydané prameny

Státní okresní archiv Příbram

ONV Příbram, 16, 63, 81, 180, 422.

VALENTA, Vladimír, *Závěrečná zpráva ložiska Příbram. Část IX. Personální a sociální činnost*, Příbram 1995, signatura IX/1–A–221–1995, Soka Příbram.

Archiv Diamo, s. p. Příbram

Jáchymovské doly, n. p. Jáchymov 1946–1955.

Komise 1946–1950, přírůstek č. 27, neuspořádáno, neinventarizováno.

Komise 1954, přírůstek č. 27, neuspořádáno, neinventarizováno.

Komise 1955, přírůstek č. 27, neuspořádáno, neinventarizováno.

293, přírůstek č. 91, neuspořádáno, neinventarizováno.

294, přírůstek č. 91, neuspořádáno, neinventarizováno.

297, přírůstek č. 91, neuspořádáno, neinventarizováno.

Ústřední správa výzkumu a těžby radioaktivních surovin 1955–1965, Komise 1956/I, přírůstek č. 27b, neuspořádáno, neinventarizováno.

Vývoj československého uranového průmyslu v letech 1945–1965, Čs. Uranový průmysl, GŘ, Příbram (1931) 1967 - 1992 (1994), přírůstek č. 27a, neuspořádáno, neinventarizováno.

9.2 Vydané prameny

BOČEK, Karel, *Ani gram uranu okupantům!*, Praha 2005.

9.3 Literatura

Anonym, *Základna rozvoje uranového průmyslu koncernový podnik Příbram 1948–1988*, Příbram 1988.

BAJCURA, Lubomír, *Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969*. In: *České vězeňství* 6, 1999, 2–3, s. 1–127.

BAREŠOVÁ, Jana, *Příbram v průběhu 20. století*. In: BAREŠOVÁ, Jana, BERÁNEK, Jan (ed.), *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, Žehušice 2003.

BÁRTÍK, František, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951*, Praha 2009.

BÁRTÍK, František, *Tábor Vojna. Ve světle vzpomínek bývalých vězňů*, Praha 2008.

BÁRTÍK, František, *Zemřelé nesvobodné pracovní síly v oblastech produkce uranové rudy 1946–1986*, Příbram 2011.

BORÁK, Mečislav, JANÁK, Dušan: *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*, Opava 1996.

BURSÍK, Tomáš, *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961*, Praha 2009.

BURSÍK, Tomáš, *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*, Praha 2006.

HEMER, Miroslav, *Těžba a zpracování uranu*. In: KELNER, Vladislav (ed.), *Principy a praxe radiační ochrany*, Praha 2000, s. 557–578.

HOLLOWAY, David, *Stalin and the Bomb. The Soviet Union and Atomic Energy 1939–1956*, New Haven, London 1994.

JANÁK, Dušan, *Nasazení německých zajatců z SSSR v Jáchymovských dolech (1947–1953)*. In: BORÁK, Mečislav (ed.), *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR. Sborník příspěvků*, Praha 2003, s. 229–263.

JANČÍK, Drahomír, *Vývoz československého uranu do Sovětského svazu v letech 1946–1959*. In: *Acta Oeconomica Pragensia* 15, 2007, 3, s. 194–208.

JEŽEK, Vladimír, *Smutné vzpomínání*, Příbram 1992.

JEŽEK, Vladimír, *19 kapitol o březohorském rudním revíru*, Příbram 1981.

JEŽEK, Vladimír, SUČEK, Pavel, *Březohorský rudní revír*. In: *Uhlí/Rudy* 44, 1996, 9, s. 296–298.

KAPLAN, Karel, *ČSR a SSSR 1945–1948. Dokumenty mezivládních jednání*, Brno 1997.

KAPLAN, Karel, *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948–1954*, Praha 1992.

KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993.

KAPLAN, Karel, PALEČEK, Pavel, *Komunistický režim a procesy v Československu*, Praha 2008.

KAŠPÁREK, Jiří, *Soviet Russia and Czechslovakia's Uranium*. In: *The Russian Review* 11, 1952, 2, s. 97–105.

Kolektiv autorů, *Rudné a uranové hornictví České republiky*, Ostrava 2003.

Kolektiv autorů, *20 let uranových dolů v Příbrami/Den horníků*, Příbram 1969.

KOMÁREK, Arnošt, *Hlavní hybné momenty technického vývoje jaderné energetiky ve 20. století*. In: FOLTA, Jaroslav (ed.), *Česká technika na pozadí světového vývoje 1*, Praha 2004, s. 85–154.

KUBA, Josef a kol., *Šachta č. 19: Příbramského uranového ložiska*, Příbram 2009.

LEPKA, František, *Český uran. Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945–2002*, Liberec 2003.

MAJER, Jiří, *Uran v českých dějinách*. In: *Dějiny věd a techniky*, 34, 2001, 4, s. 233–259.

MAJER, Jiří, *Vězeňský tábor Vojna (1951–1961) ve svědectví politických vězňů*. In: *Podbrdsko*, 11, 2002, s. 110–152.

MOULIS, Vladislav, *Podivné spojenectví. K Československo–Sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*, Praha 1996.

PETRÁŠOVÁ, Ludmila, *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949 – 1961*. In: VEVER, Václav, BABKA, Lukáš, *Za svobodu a demokracii III: Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové 2002, s. 335–447.

PINEROVÁ, Klára, *Vývoj československého vězeňství po druhé světové válce*. In: BOUŠKA (ed.), *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*, Praha 2009, s. 12–29.

PLUSKAL, Oskar, *Poválečná historie jáchymovského uranu*, Praha 1998.

POČTA, Karel, *Uran a lidé v Příbrami. 30 let uranových dolů*, Příbram 1979.

RŮŽIČKA, Jiří, *Nerosty příbramského uranového ložiska*, Příbram 1978.

SUČEK, Pavel, *Charakteristika činnosti Rudných dolů Příbram a rámcový přehled těžby a produkce některých kovů*. In: *Uhlí/Rudy* 44, 1996, 9, s. 284–287.

ŠEDIVÝ, Zdeněk, *Uranový gulag. Jáchymovské peklo*, Brno 2003.

TOMEK, Prokop, *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*, Praha 2000.

TOMEK, Prokop, *Československý uran 1945–1989. Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu*, Praha 1999.

TOMÍČEK, Rudolf, *Těžba uranu v Horním Slavkově*, Sokolov 2000.

VALENTA, Vladimír, *Co předcházelo těžbě uranu*. In: *Podbrdsko*, 5, 1998, s. 182–195.

VALENTA, Vladimír, *Po stopách uranového hornictví na Příbramsku*. In: *Podbrdsko*, 4, 1997, s. 141–170.

VELFL, Josef, *Příbram*, Praha 2010.

VELFL, Josef, *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 1998.

VELFL, Josef, *Z historie hornictví a hutnictví na Příbramsku*. In: BAREŠOVÁ, Jana, BERÁNEK, Jan (ed.), *Historie a současnost podnikání na Příbramsku*, Žehušice 2003.

ZEMAN, Zbynek, KARLSCH, Rainer, *Uranium Matters. Central European Uranium in International Politics 1900 –1960*, New York, Budapest 2008.

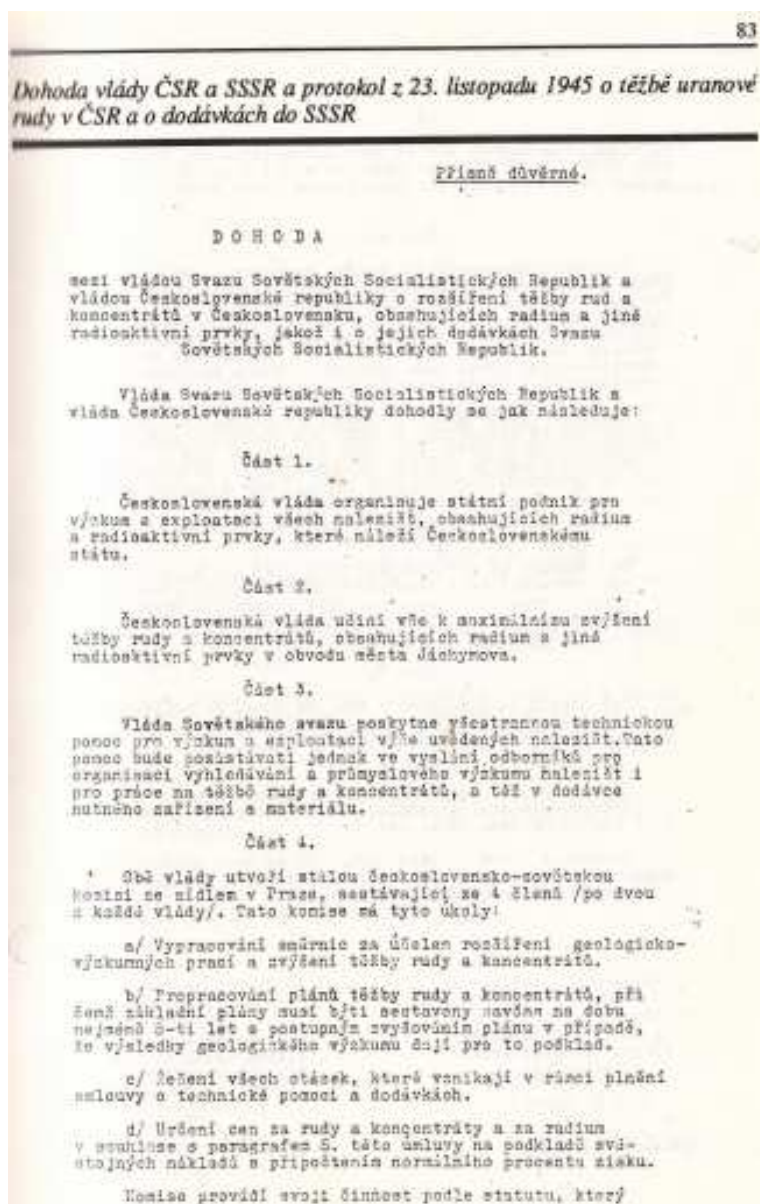
10. Resumé

The aim of this thesis is to evaluate the regional and national importance of uranium mines in Příbram. Firstly, the work focuses on the overall development of the uranium industry in Czechoslovakia after World War II and the negotiation of major Czechoslovak-Soviet treaty of uranium ore. Another chapter draws attention to uranium deposit near Příbram itself and describes the progress of mining from the start to the end.

The development of the uranium industry was significantly influenced by the use of atomic bomb by the United States in August 1945. The Soviet Union then tried hard to make its own nuclear weapon, but only had a limited amount of uranium. Therefore the uranium deposits located in Czechoslovakia became very important for the USSR. The first uranium mines were in Jáchymov, later uranium ore was found near Slavkov and in Příbram mining started in 1948. The foundation of uranium mines had a huge impact on the town's development. Population began to grow rapidly; the uranium industry provided housing estates, new schools, kindergartens, shops, community center, etc. On the other hand, uranium mines were associated with a number of negatives, particularly involuntary hard labor of political prisoners. There were two labor camps established near Příbram, Vojna and Bytíz. Uranium mining also had a very negative impact on the environment, because especially in the beginning, this issue was given almost no attention.

Uranium mining lasted 44 years in the region of Příbram and ended in 1991. 48,432 tons of uranium was mined during that time. Uranium mines provided employment for a large number of people the whole time, in 1958 and 1974 it was almost 10 000. Mining fundamentally influenced the character of the region, and it is very difficult to assess whether in a positive or negative way.

11. Přílohy

Příloha č. 1

Dohoda vlády ČSR a SSSR z 23. listopadu 1945 o těžbě uranové rudy v ČSR a o dodávkách do SSSR – první část, zdroj: KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993, s. 83.

- 4 -

si uřídí. Beshodnutí komise jsou práveplatná při souhlasu obou stran. V případech, že Českoslovenští a sovětsíí členové komise se nedohodnou, vše bude řešeno příma oběma vládami.

Část 5.

Československo-sovětská komise rozhodne ve smyslu i 4, která část vytěžená rudy a koncentrátů zůstane v Československu pro jeho nutné hospodářské a vědecké potřeby. Všechna ostatní vytěžená ruda i koncentráty, obsahující radium a jiné radioaktivní prvky, budou se odevzdávat Svazu Sovětských Socialistických Republik, při čemž 50% radia bude se vracet Československu, pokud bude vytěženo z rud a koncentrátů, poskytnutých z Československa na zpracování v SSSR.

Vzájemná vyúčtování, vyplývající z postoupení rudy a koncentrátů na zpracování do SSSR a z navrácení radia do Československa, bude se provádět na základě cen za ruda a koncentráty i cen za radium, ustanovených za souhlasu obou vlád, a uhrazení vznikavších rozdílů buď v dodávkách zboží nebo ve valutě dle dohody stran.

Část 6.

Ze sovětské strany souhlasí se s tím, aby byli vysláni do Československa mezi odborníky jeden odborník v hodnosti technického ředitele, jeden odborník v hodnosti vrchního inženýra a jeden odborník v hodnosti přednosty technické kontroly Jáchymovského závodu.

Část 7.

Obě strany jsou zajedná v tom, že budou si vyměňovati vědecké poznatky, týkající se využití rud a koncentrátů, obsahujících radium a radioaktivní prvky.

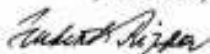
Část 8.

Tato dohoda nabývá okamžitě platnosti po její podepsání a je platná na dobu 20-ti let.

Sepsáno v Praze 23. listopadu 1945 ve dvou autentických exemplářích, každý v českém a ruském jazyku, při čemž oba texty mají stejnou platnost.

Na základě splnomocnění
vládou Československé
republiky

/ H. RÍPKA/

Na základě splnomocnění
vládou Svazu Sovětských
Socialistických Republik

/ I. BAKULIN/

Příloha č. 2

Dohoda vlády ČSR a SSSR z 23. listopadu 1945 o těžbě uranové rudy v ČSR a o dodávkách do SSSR – druhá část, zdroj: KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993, s. 84.

Příloha důvěrná.

PROTOKOL

k dohodě mezi vládou Československé republiky a vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik o rozšíření těžby rud a koncentrátů v Československu, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách Svazu Sovětských Socialistických Republik.

V souvislosti a dnešním podepsáním dohody v Praze mezi vládou Československé republiky a vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik o rozšíření těžby rud a koncentrátů v Československu, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách Svazu Sovětských Socialistických Republik, byla uzavřena dohoda:

1. Z celkového množství těžby rud a koncentrátů, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, po dobu prvního 5 roků platnosti citované dohody zůstane v Československu pro jeho hospodářské a vědecké potřeby množství do 10% těžby rud a koncentrátů.
2. Vláda Československé republiky přenechá podle potřeby sovětským členům Československo-sovětské komise vhodné místnosti v Jáchymově a v Praze.
3. Za účelem zabezpečení důvěrnosti těžby rud a koncentrátů, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, a jejich dodávek Svazu Sovětských Socialistických Republik Československo-sovětská komise ustanoví odpovídající řád v Jáchymovských a jiných sovětských podnicích v Československu.
4. Shora uvedená dohoda mezi vládou Československé republiky a vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik je přísně důvěrná.

Sepsán v Praze 23. listopadu 1945 ve dvou autentických exemplářích, každý v českém a ruském jazyku, při čemž oba texty mají stejnou platnost.

Na základě splnomocnění
vládou Československé
republiky

/H. RÍPKA/

Na základě splnomocnění
vládou Svazu Sovětských
Socialistických Republik

/I. BARULIN/

Příloha č. 3

Protokol k dohodě mezi vládami ČSR a SSSR o rozšíření těžby rud obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky a o jejich dodávkách do SSSR, zdroj: KAPLAN, Karel, PACL, Vladimír, *Tajný prostor Jáchymov*, České Budějovice 1993, s. 85.

Příloha č. 4.
Šachta č. 16, Archiv Diamo, Uranové doly Příbram.

Příloha č. 5
Šachta č. 19, Archiv Diamo, Uranové doly Příbram.

Příloha č. 6
Likvidace šachty č. 4, Archiv Diamo, Uranové doly Příbram.

Příloha č. 7
Výstavba města Příbrami, Archiv Diamo, Uranové doly Příbram.